

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

EGLĖ BALTUTYTĖ

V kursas, Baudžiamoji justicija

MAGISTRO DARBAS

ATSTOVAVIMO INSTITUTAS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Institute of Representation in Criminal Procedure

Darbo vadovas:

asist.. V. Dovidaitis

Recenzentas:

doc. dr. R. Merkevičius

Vilnius

2009

Turinys

Turinys.....	2
Įvadas.....	3
Atstovavimo sąvoka.....	5
Atstovavimo formos.....	15
Atstovavimas pagal įstatymą.....	15
Atstovavimas pagal įgaliojimą.....	27
Atstovų teisės ir pareigos.....	41
Juridinio asmens atstovavimas.....	51
Išvados.....	60
Literatūros sąrašas.....	62
Santrauka.....	68
Summary.....	69

Ivadas

Atstovavimo institutas baudžiamajame procese yra viena iš garantijų, padedančių proceso dalyviams užtikrinti savo teises. Asmuo ne visada gali ir sugeba pasinaudoti visomis procesinėmis teisėmis ir tinkami apginti teisėtus savo interesus. Siekiant užtikrinti tokių asmenų teisių įgyvendinimą, įstatymas numato galimybę pasitelkti atstovo pagalbą. Pažymėtina, kad atstovavimas juridiniam asmeniui yra privalomas, todėl jam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytas imperatyvus reikalavimas savo teises baudžiamajame procese ginti per atstovą. Atstovas baudžiamajame procese yra asmuo, kuris neperžengdamas įstatymo suteiktų teisių ir įgaliojimų, padeda atstovaujajam ginti savo subjektines teises ir įstatymo saugomus interesus. Teisė turėti atstovą turi būti užtikrinta tiek asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, neveiksnumo, senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai įgyvendinti savo teisių ir pareigų ikiteisminiame tyrime bei teismo procese, tiek asmeniui, kuris neturėdamas pakankamai teisinių žinių, nori savo teises baudžiamajame procese ginti atstovo pagalba.

2003 metais įsigaliojusiam naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse¹ atstovavimo institutas buvo išskirtas į atskirą skirsnį, išsamiau ir plačiau sureglamentuotas, atsižvelgiant į būtinybę efektyviau ginti asmens teises baudžiamajame procese. Vis dėl to, baudžiamojo proceso teisės doktrinoje atstovavimo institutui skiriama nepakankamai dėmesio, pasigendama išsamaus normų, reglamentuojančių šį institutą, aiškinimo, probleminių aspektų aptarimo ir siūlomų sprendimo būdų.

Be to, po 2007 metais priimtų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų², buvo praplėstas asmenų, galinčių turėti atstovus, ratas. Teisinėje literatūroje šie pakeitimai nagrinėjami siaurai, todėl šiame darbe bus gilinamasi į šių normų turinį ir prasmę.

Pagrindinis šio darbo tikslas – išanalizuoti esminius atstovavimo instituto baudžiamajame procese klausimus bei aptarti šio instituto problematiką.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą, išsikelti tokie uždaviniai:

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.

1. išanalizuoti atstovavimo sąvoką ir paskirtį baudžiamajame procese, išsiaiškinant, kas yra atstovavimas, atskiriant atstovavimą baudžiamajame procese nuo atstovavimo civiliniame procese, palyginant atstovavimo institutą baudžiamajame procese su kitu jam giminingu gynybos institutu, apžvelgiant šio instituto raidą Lietuvoje istoriniu aspektu bei atskleidžiant šio instituto reglamentavimą kitose valstybėse (Rusijoje bei Vokietijoje).

2. aptarti atskirų atstovavimo formų – atstovavimo pagal įstatymą bei atstovavimo pagal įgaliojimą – ypatumus, išsiaiškinant, kokios sąlygos keliamos įstatyme norint tapti atstovavimo santykių subjektu (atstovu bei atstovaujamoju), aptariant šių subjektų statuso ypatybes, palyginant šias atstovavimo formas tarpusavyje.

3. atskleisti atstovų teises bei pareigas, išsiaiškinant, kokios procesinės teisės suteikiamos atstovams atstovaujant skirtingų proceso dalyvių interesus, palyginant atstovų pagal įstatymą ir atstovų pagal įgaliojimą procesinę padėtį bei nurodant atstovų pareigas ir jų turinį.

4. išsiaiškinti juridinio asmens atstovavimo ypatumus, atskleidžiant juridinio asmens sampratą, nurodant juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kilmę, išsiaiškinant, subjektų, galinčių būti juridinio asmens atstovais, hierarchiją bei procesinę padėtį, aptariant atstovavimo ypatumus juridiniam asmeniui, lyginant jį su atstovavimu fiziniam asmeniui.

Pažymėtina, kad šiame darbe nebus nagrinėjama atstovų atsakomybė už pareigų, įtvirtintų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, nevykdymą, nes ši analizė pernelyg plati.

Ši tema aktuali ne tik mokslinė, bet ir praktinė prasme. Tinkamas proceso dalyvių atstovavimas užtikrina skirtingų grupių interesus baudžiamajame procese, padeda teismams vykdyti teisingumą, siekti baudžiamojo proceso tikslų.

Įgyvendinant išsikeltus uždavinius bei tikslą, magistro darbe buvo taikomi istorinis, analizės, lyginamasis, sisteminis, mokslinis, loginis bei gramatinis metodai. Šių metodų sistema buvo pasitelkta analizuojant norminius nacionalinės bei tarptautinės teisės aktus; specialiąją literatūrą – vadovėlius, Lietuvos Respublikos baudžiamojo, civilinio bei baudžiamojo proceso kodeksų komentarus, straipsnius leidiniuose „Jurisprudencija“, „Lietuvos advokatūra“, „Teisės žinios“ bei kitus mokslinius darbus; praktinę medžiagą. Tik sisteminė visos literatūros analizė leido atstovavimo institutą išnagrinėti visapusiškai, rasti argumentuotus probleminių atstovavimo aspektų sprendimo būdus.

Atstovavimo sąvoka ir reikšmė

Atstovavimo institutą baudžiamajame procese tikslingiausia būtų pradėti nagrinėti išsiaiškinant, kas yra atstovavimas, kada prasidėjo atstovavimo užuomazgos Lietuvoje, kaip kito šio instituto reglamentavimas atskiruose Lietuvos istorijos perioduose, kaip atstovavimo institutas reglamentuojamas kitose valstybėse, kuo atstovavimas baudžiamajame procese skiriasi nuo atstovavimo civiliniame procese.

Atstovavimo institutas baudžiamajame procese įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK), įsigaliojusio 2003 metų gegužės 1 dieną, III skyriaus „Proceso dalyvių teisių užtikrinimas“ trečiajame skirsnyje, pavadintu „Atstovavimas“.

Nei BPK skirsnyje „Atstovavimas“, nei kituose BPK straipsniuose atstovavimo sąvoka nėra pateikta. Specialiojoje literatūroje atstovavimas apibrėžiamas lakoniškai, dažniausiai pateikiama atstovo, o ne atstovavimo kaip tam tikro instituto, sąvoka. Sistemiškai žvelgiant į baudžiamojo proceso įstatymus bei pasitelkiant baudžiamojo proceso teisės doktriną atstovavimą galima suprasti kaip nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo, nukentėjusiojo, asmens, kuris dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, nepilnamečio liudytojo (atstovauja atstovai pagal įstatymą) bei civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, nukentėjusiojo, užstato davėjo, asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (atstovauja atstovai pagal pavedimą) atstovų procesiniai veiksmai, kuriais užtikrinamos išvardintų proceso dalyvių teisės. Iš vienos pusės atstovavimas gali būti suprantamas kaip teisinis santykis, kai atstovas, neperžengdamas jam suteiktų įgaliojimų ribų, atstovaujamojo vardu ir interesais atlieka tam tikrus procesinius veiksmus. Iš kitos pusės – atstovavimas reiškia pačių procesinių veiksmų atlikimą, kai baudžiamojo proceso subjektai įgyvendina BPK nustatytas procesines teises bei pareigas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne³ žodis *atstovauti* reiškia veikti kieno vardu, įgaliojimu, o *atstovas* – asmuo, atstovaujantis kieno nors interesams, veikiantis kieno vardu. Baudžiamajame procese šio žodžio reikšmė panaši. Atstovas, neperžengdamas įstatymo suteiktų teisių ir įgaliojimų, veikia atstovaujamojo asmens interesais, gina jų teises.

³ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas.* Redaktorių kolegija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. p. 59.

Tiriant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismuose susiklostančiuose procesiniuose santykiuose dalyvauja daug valstybės pareigūnų, fizinių ir juridinių asmenų.⁴ Visi asmenys, kurie baudžiamajame procese turi atm tikrų teisių ir pareigų yra laikomi baudžiamojo proceso subjektais, kurie skirstomi į įvairias grupes. Atstovai priskiriami prie proceso dalyvių (siaurąją prasme). Proceso dalyviais (siaurąją prasme) laikomi proceso subjektai, turintys procese interesą, t.y. siekiantys tam tikro rezultato byloje ar vykdančys proceso funkciją, bei nesantys valstybės pareigūnais ar institucijomis⁵. Kadangi atstovai gina teisėtus atstovaujamojo asmens interesus, tai logiška, kad jie suinteresuoti bylos baigtimi, tačiau šis suinteresuotumas yra procesinis – atstovas gina ne savo teises ir interesus, o atstovaujamojo, neperžengdamas jam suteiktų teisių ir įgaliojimų. Atstovas visada yra „įspraustas“ į įstatymo ar įgaliojimo reikalavimus.

Jau Pirmojo Lietuvos Statuto (1529 m.) šeštajame skyriuje „Apie teisėjus“ pastebimos atstovavimo instituto užuomazgos. Šio skyriaus 8 ir 9 straipsniuose (Statute vadinami artikulais) buvo numatyta galimybė pavaduoti vienas kitą teisme. Tiesa, 9 straipsnyje toks „pavaduotojas“ vadinamas prokuratoriumi (gynėju), kurio paslaugomis tuomet daugiausia naudojosi aukštuomenė.⁶ Pažymėtina, kad tuo atveju, jeigu asmuo pavaduoja kitą asmenį teisme, tai pats ir atsako prieš teismą (Statuto 8 straipsnis): „... jeigu kuris žmogus ką kitą dėl kokio nors reikalo teisme pavaduotų, tas jau privalės pats už jį atsakyti, o tas (...) bus atleistas (...) nuo viso to reikalo...“. Antrajame (1566 m.) ir Trečiajame (1588 m.) Lietuvos Statute esminių pakeitimų šiame institute nepadaryta. Lietuvai tapus carinės Rusijos dalimi, buvo perimta Rusijos teisė.

1919-1940 metais Lietuvoje galiojo Rusijos imperijos 1864 metų Baudžiamosios teisenos įstatymas. Jame buvo numatyta, kad kaltinamasis, kaltintojas arba civilinis ieškovas gali pavesti savo teises ginti įgaliotiniams. 1940 metais Lietuvai patyrus I-ąją Sovietų okupaciją, Lietuvos teritorijoje buvo taikomas Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (RTFSR) BPK. Lietuvą okupavus fašistinei Vokietijai, atkurtas nepriklausomybės laiku galiojusių įstatymų taikymas. 1944 metų pabaigoje sovietams II-ąją kartą okupavus Lietuvą buvo atkurtas RTFSR BPK galiojimas. 1958 metais priimti Tarybų Socialistinės Respublikos Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamojo proceso pagrindai, o 1961 metais patvirtintas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (TSR) BPK. Būtent 1961 m. Lietuvos BPK su pakeitimais galiojo iki priimant naująjį Lietuvos Respublikos BPK 2003 metais.

⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 72.

⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 80.

⁶ VALIKONYTĖ, Irena; LAZUTKA, Stanislovas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001. p. 310.

1961 m. Lietuvos BPK⁷ 25 straipsnyje pateikta *atstovų* sąvoka reiškė asmenis, kurie įstatymų ar susitarimu yra įgalioti atstovauti baudžiamojoje byloje teisėtiems nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo interesams. Vadinasi, nukentėjusysis, civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas įstatymo suteiktomis teisėmis galėjo naudotis pats arba per atstovą. Šio BPK 63 straipsnyje buvo nurodyti asmenys, galintys būti minėtų proceso dalyvių atstovais: advokatai, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo bei civilinio atsakovo artimieji giminaičiai, įstatyminiai jų atstovai. Įstatyminiais šių proceso dalyvių atstovais galėjo būti tėvas, įtėvis, globėjas, rūpintojas ir kt. Kiti asmenys, kurie norėjo būti atstovais, turėjo būti „patvirtinti“ teismo nutartimi arba teisėjo, tardytojo, kvotėjo nutarimu. Prie kitų asmenų, galinčių būti nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo atstovais, reikia priskirti visuomeninių organizacijų ar darbo kolektyvų paskirtus asmenis, taip pat jų pačių draugus ir pažįstamus, kuriuos minėti proceso dalyviai pasikviečia, o tardytojas ar teismas leidžia jiems dalyvauti byloje atstovais.⁸ Kaip matome, pagal tada galiojusį BPK, baudžiamųjų bylų procese buvo leidžiama dalyvauti visuomeninių organizacijų ir darbo kolektyvų atstovams (visuomeniniams atstovams). Visuomeniniai atstovai procese dalyvaudavo arba kaip visuomeniniai kaltintojai, arba kaip visuomeniniai gynėjai. Taigi, atstovas buvo asmuo, kuris įstatymo arba susitarimo pagrindu gynė teisėtus išvardintų proceso dalyvių interesus. Jeigu civilinis ieškovas arba atsakovas yra įstaiga, įmonė ar organizacija, tai jų atstovais gali būti atitinkamai įgalioti tam asmenys.⁹ Pati įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri baudžiamajame procese buvo pripažinta civiliniu ieškovu ar civiliniu atsakovu, byloje galėjo dalyvauti tik per atstovą. Tokiam atstovui įmonė, įstaiga ar organizacija išduodavo raštišką įgaliojimą, kurio pagrindu atstovas imdavosi ginti teisėtus jos interesus. Civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo atstovais negalėjo būti nepilnamečiai, asmenys, kuriems paskirta globa arba rūpyba, taip pat kiti įstatyme nurodyti asmenys.¹⁰ Kalbant apie procesinę nukentėjusiojo, civilinio ieškovo bei civilinio atsakovo atstovų padėtį, pažymėtina, kad šių proceso dalyvių atstovai turėjo tokias pačias procesines teises kaip ir jų atstovaujamas. Išimtis buvo tik viena – atstovai neturėjo teisės duoti parodymus. 1961 m. Lietuvos BPK 64 straipsnis nenumatė galimybės kaltinamajam, įtariamajam bei nuteistajam turėti atstovą, nes konstitucinę teisę į gynybą šie asmenys galėjo realizuoti patys arba padedant gynėjui, tačiau tais atvejais, kai minėti asmenys buvo nepilnamečiai arba nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais, jiems buvo skiriamas ir įstatyminis atstovas. Juo, kaip minėjau, galėjo būti tėvas, įtėvis, globėjas, rūpintojas ir kt. asmenys.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

⁸ *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989. p. 58.

⁹ DANISEVIČIUS, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978. p. 94.

¹⁰ DANISEVIČIUS, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978. p. 102.

2002 metų kovo 14 dieną priimtas ir 2003 metų gegužės 1 dieną įsigaliojęs BPK¹¹ pakeitė nuo 1961 metų galiojusį kodeksą.¹² Įsigaliojus naujam Baudžiamojo proceso kodeksui, netenka galios senasis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Atstovavimo institutas buvo išskirtas į atskirą skirsnį, tačiau esminių pakeitimų priimant naująjį Lietuvos Respublikos BPK šiame institute nebuvo padaryta. Skirsnį „Atstovavimas“ sudaro keturi straipsniai, kurie įstatymo leidėjo buvo keisti ne kartą. Naujasis BPK priimtas remiantis kitų kontinentinės Europos valstybių procesiniais įstatymais, daugiausia Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos BPK. Šių valstybių BPK turėjo daugiausia įtakos kuriant ir reformuojant atitinkamus įstatymus kitose Europos valstybėse.¹³ Išimtimi nebuvo ir Lietuva, kuri pirmenybę, priimant naująjį BPK, teikė Vakarų Europos baudžiamojo proceso įstatymuose sukauptai ir gilią tradicijas turinčiai praktikai.

Pagal naująjį BPK, atstovus pagal įstatymą gali turėti įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis ir nukentėjęsysis, jeigu jis yra nepilnametis arba nustatyta tvarka pripažintas neveiksniu, asmuo, kuris dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, taip pat apklausiamas nepilnametis liudytojas, o pagal įgaliojimą – nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, užstato davėjas, asmuo, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas, o taip pat asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstą veiką bei juridinis asmuo. Teisę turėti įgaliojimą užstato davėjui, asmeniui, kuriam laikinai apribota nuosavybės teisė ar konfiskuotas turtas bei asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką buvo suteikta tik nuo 2007 metų rugsėjo 1 dienos, 2007 metų birželio 28 dieną priėmus BPK 55 straipsnio papildymo įstatymą Nr. X-1236.¹⁴

BPK 53 straipsnio 2 dalyje nurodyti asmenys, kurie gali būti atstovais pagal įstatymą – tai nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ir nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi minėtais proceso dalyviais, įgalioti asmenys. Pažymėtina, kad po BPK pakeitimų, padarytų priėmus įstatymą Nr. X-1236, 53 straipsnis, reglamentuojantis atstovavimą pagal įstatymą, buvo papildytas 4 ir 5 dalimis. Taigi, nuo 2007 metų rugsėjo pirmos dienos pradėjo galioti 4 šio straipsnio dalis, kuri numatė, kad prokuroro nutarimu ar

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

¹² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 35.

¹³ GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius: Saulužė, 1997. p. 6.

¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.

teismo nutartimi atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti asmens, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą. Tą pačią dieną įsigaliojo ir 5 dalis, kuri numatė, kad tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai bei atitinkamų įstaigų įgalioti asmenys gali būti apklausiamo nepilnamečio liudytojo atstovais pagal įstatymą.

Asmenys, galintys būti atstovais pagal įgaliojimą, išvardinti BPK 55 straipsnio 2 dalyje: advokatas, advokato pavedimu advokato padėjėjas, taip pat ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, gavęs ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo leidimą bei turintis atitinkamą proceso dalyvių įgaliojimą. Ten pat nurodyti asmenys, galintys būti juridinio asmens atstovais – tai juridinio asmens vadovas arba įgaliotas darbuotojas ar advokatas.

2000 metų rugsėjo 26 dieną buvo priimtas naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹⁵ (toliau BK), kurio viena iš esminių naujovių – juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymas.¹⁶ Dėl šios priežasties BPK buvo būtina įtvirtinti juridinių asmenų atstovavimą. Atstovavimas juridiniam asmeniui reglamentuojamas ne tik prie bendrųjų atstovavimo nuostatų, įtvirtintų BPK 53-56 straipsniuose, bet ir BPK 388 straipsnyje. Pažymėtina, kad trauktinas baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo atstovą privalo turėti. Atstovą jis privalo turėti ir tais atvejais, kai baudžiamajoje byloje dalyvauja kaip civilinis ieškovas ar civilinis atsakovas. Juridinio asmens atstovu gali būti tik fizinis asmuo – juridinio asmens vadovas ar darbuotojas arba advokatas. Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, padarytų juridinio asmens, neįmanomas be juridinio asmens atstovo. BPK 388 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad tais atvejais, kai juridinis asmuo paskiria atstovu netinkamą asmenį arba visai atsakovo nepaskiria, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę nutarimu paskirti juridinio asmens atstovą.

Analizuojant atstovavimo institutą baudžiamajam procese, svarbu aptarti ir privataus kaltintojo vietą jame. Lietuvos Respublikos BPK numato dvi kaltinimo rūšis – valstybinį kaltinimą, kai kaltinimo funkciją teisme palaiko prokuroras ir privatų, kai kaltinimo funkciją vykdo nukentėjęsysis arba teisėtas jo atstovas. BPK 408 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad privataus kaltinimo byloje (jos įvardintos BPK 407 straipsnyje) skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjęsysis. Teisme jis įgyja privataus kaltintojo statusą. Antroje šio straipsnio dalyje nurodyta, kad tais atvejais, kai nukentėjęsysis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų negali tinkamai pasinaudoti visomis nukentėjusiojo

¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁶ ŠULIJA, Gintautas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, T. 41(33). p. 91.

teisėmis, paduoti pareiškimą ir palaikyti kaltinimą teisme gali teisėtas jo atstovas. Jeigu procesas pradėtas dėl nukentėjusiojo teisėto atstovo pareiškimo, toks atstovas teisme įgyja privataus kaltintojo statusą ir kaltinimą teisme palaiko vienas arba kartu su nukentėjusiuoju. Tai reiškia, kad privačiu kaltintoju baudžiamajame procese laikomas skundą padavęs nukentėjusysis arba pareiškimą padavęs teisėtas jo atstovas. Tais atvejais, kai procesas buvo pradėtas dėl nukentėjusiojo skundo, tačiau vėliau paaiškėja, kad nukentėjusysis nėra pakankamai veiksnus ir negali pilnai suvokti visų teisių ar dėl kitokių priežasčių negali vykdyti privataus kaltintojo funkcijos, teismo leidimu į procesą teismo leidimu gali įstoti nukentėjusiojo atstovas ir įgyti privataus kaltintojo statusą. Teisėtu nukentėjusiojo atstovu gali būti atstovas pagal įstatymą ir įgaliotasis atstovas.¹⁷ Pažymėtina, kad netinkamas nukentėjusiojo atstovas teisme gali būti pakeistas į atstovą, kuris tinkamai atstovaus nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesus.

Nukentėjusiojo atstovas kaip privatus kaltintojas dalyvauja teisme ir kaltinimą palaiko vienas arba su nukentėjusiuoju.¹⁸ Tais atvejais, kai baudžiamajame procese nukentėjusysis ir jo atstovas dalyvauja kartu, nukentėjusysis lieka tik nukentėjusiuoju, o privataus kaltintojo statusas suteikiamas jo atstovui. Ši nuostata grindžiama tuo, kad antras privatus kaltintojas, šiuo atveju nepilnametis, fizinių ar psichinių trukumų turintis nukentėjusysis, gali sukomplicuoti byloje kaltinimo poziciją. Jau minėta, kad atstovas baudžiamajame procese dalyvauja tuomet, kai pats nukentėjusysis negali apginti savo teisių ir teisėtų interesų. Kyla klausimas, kaip procesas turėtų vykti tais atvejais, kai veiksnus nukentėjusysis, padavęs skundą pradėti privataus kaltinimo procesą, pats į teisiamąjį posėdį neatvyksta, o vietoj savęs atsiunčia atstovą. BPK 416 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai privatus kaltintojas į teisiamąjį posėdį neatvyksta be svarbios priežasties, laikoma, kad kaltinimo jis atsisakė. Svarbios asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežastys įvardintos BPK 37 straipsnyje. Vadinasi, jeigu veiksnus nukentėjusysis, turintis privataus kaltintojo statusą, į teisiamąjį posėdį neatvyksta be svarbios priežasties, pavyzdžiui, jis išvykęs į užsienį, tai laikoma, kad jis kaltinimo atsisakė. Atstovas procese kaip privatus kaltintojas gali dalyvauti tik tuomet, kai nukentėjusysis negali tinkamai apginti savo teisių ir teisėtų interesų. Kai nukentėjusysis veiksnus ir pilnametis, jis privatų kaltinimą teisme palaiko vienas, t.y. be teisėto atstovo pagalbos.

Atstovavimo institutas baudžiamajame procese yra viena iš garantijų, padedančių proceso dalyviams užtikrinti savo teises. Asmuo ne visada gali ir sugeba pasinaudoti visomis procesinėmis teisėmis ir tinkami apginti teisėtus savo interesus, ypač nepilnamečiai ir asmenys, pripažinti

¹⁷ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 458.

¹⁸ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 459.

neveiksniais. Nepilnamečiai yra ypatinga visuomenės grupė, kurių teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos 37 straipsnyje yra įtvirtinta, kad kiekvienas vaikas turi teisę tuoj pat gauti teisinę ir kitokią pagalbą.¹⁹ Jiems dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalinga ypatinga apsauga ir globa, todėl tokių asmenų atstovavimas yra būtinas siekiant šių tikslų. Ne išimtis yra ir neveiksnius asmenys, kurie dėl fizinių ir psichinių trūkumų negali tinkamai realizuoti ir pasinaudoti visomis įstatymo suteiktomis teisėmis. Proceso dalyvis, nesugebantis savarankiškai įgyvendinti visų teisių ir pareigų, reikalauja atstovavimo.²⁰ Tai reiškia, kad atstovavimas nepilnamečiams ir neveiksniams (įstatyminis atstovavimas) asmenis yra privalomas, nes tik atstovas baudžiamojoje byloje galės apginti tokių asmenų procesines teises ir teisėtus interesus, padės jam dalyvauti pačiame procese.

Skirtingai nei įstatyminis atstovavimas, atstovavimas pagal įgaliojimą nėra privalomas (išskyrus atstovavimą juridiniams asmenims). Nei nukentėjusiajam, nei civiliniam ieškovui ar civiliniam atsakovui, nei kitiems asmenims, įvardintiems BPK 55 straipsnyje, nėra būtina baudžiamajame procese turėti įgaliotą atstovą – jie savo teises gali gintis ir patys. Vis dėl to, įgalioti atstovai, dėl turimų teisinių žinių, padeda geriau asmeniui pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, teikia profesionalią ir kvalifikuotą teisinę pagalbą.

Atstovavimas baudžiamajame procese ir atstovavimas civiliniame procese turi daug panašumų, todėl tikslinga šiuos du institutus palyginti. Atstovavimo institutas civiliniame procese įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau CPK) 51-60 straipsniuose. CPK 51 straipsnyje nurodyta, kad civiliniame procese asmenys savo bylas teisme gali vesti patys arba per atstovus. Pažymėtina, kad patiems asmens dalyvavimas civiliniame procese neatima iš jo teisės toje pačioje byloje turėti ir atstovą, kuris, neperžengdamas jam suteiktų įgaliojimų, padės atstovaujajam ginti savo teises ir teisėtus interesus. Atstovavimas civiliniame procese – tai toks procesinis teisinis santykis, kurio vienas dalyvis – atstovas, teisme kito asmens (atstovaujamojo) vardu ir interesais atlieka tam tikrus procesinius veiksmus, teikia atstovaujajam teisinę pagalbą gindamas jo materialiąsias subjektines teises ar įstatymo saugomus interesus ir kartu padeda vykdyti teisingumą civilinėse bylose.²¹ Vadinasi, atstovavimas civiliniame procese apima ne tik atstovaujamojo vardu ir interesais atstovo atliekamus procesinius veiksmus, kvalifikuotos teisinės pagalbos teikimą, bet ir padeda civilinio proceso metu vykdyti teisingumą. Tai įpareigoja atstovus civilinėse bylose būti itin aukštos

¹⁹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

²⁰ KANAPECKAITĖ, Jolanta. Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. *Jurisprudencija*, 2003, T. 38(30). p. 68.

²¹ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2003. p. 284.

kvalifikacijos, nes dėl minėtų atstovavimo funkcijų egzistuoja aiškiai išreikštas viešasis interesas. Būtent dėl viešojo intereso, atstovavimo institutui civiliniame procese įstatymų leidėjas skiria daugiau dėmesio ir griežčiau jį reglamentuoja. Pažymėtina, kad atstovavimas civiliniame procese galimas tik teisme, baudžiamajame procese – ir ikiteisminio tyrimo metu. Vis dėl to dauguma principinių nuostatų yra panašios – tiek civiliniame, tiek baudžiamajame procese atstovai padeda atstovaujamajam pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, gina jų teisėtus interesus, padeda teismas vykdyti teisingumą neperžengdami įstatymo jiems suteiktų teisių ir įgaliojimų.

Atstovavimo institutas glaudžiai susijęs su gynybos institutu, įtvirtintu BPK II skirsnyje. Abu šie institutai panašūs savo paskirtimi, tačiau skiriasi gynėjo ir atstovo procesinis statusas, todėl šie du, nors ir giminingi, institutai buvo išskirti į atskirus skirsnius. BPK 17 straipsnio 1 dalyje pateikta gynėjo sąvoka – tai asmuo, kuris įstatymu nustatyta tvarka teikia teisinę pagalbą įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, gina jų teises ir teisėtus interesus. Vadinasi, bendra tarp gynėjo ir atstovo yra tai, kad abu šie proceso dalyviai teikia baudžiamojo proceso subjektui teisinę pagalbą, siekiant užtikrinti šių asmenų teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese. Gynėju, kaip nurodyta BPK 17 straipsnio 2 dalyje bei BPK 47 straipsnio 1 dalyje, gali būti advokatas, o specialiųjų įstatymų nurodytais atvejais – ir advokato padėjėjas. Atstovais galinčių būti subjektų ratas platesnis – atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo, nukentėjusiojo bei nepilnamečio liudytojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi minėtais proceso dalyviais, įgalioti asmenys, asmens, kuris dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti tokio asmens šeimos nariui ar artimajam gimineičiui, o įgaliojotju atstovu baudžiamojoje byloje gali būti ne tik advokatas ir advokato padėjėjas, bet ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo. Pagrindinė gynėjo funkcija baudžiamajame procese – teikti kvalifikuotą teisinę pagalbą. Atstovai pagal įstatymą dažniausiai teisinės pagalbos neteikia, o tik užtikrina, kad atstovaujamas galėtų tinkamai dalyvauti procese. Pažymėtina, kad nepilnametis ar neveiksnius įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, nukentėjusysis ir kt. BPK 53 straipsnyje nurodyti asmenys baudžiamajame procese gali turėti ne tik atstovą pagal įstatymą, bet ir prireikus pasitelkti advokato pagalbą.

Kaip jau minėjau, priimant naująjį Lietuvos Respublikos BPK buvo remtasi kitų Europos valstybių patirtimi, išliko ir okupacinių valstybių primestų baudžiamojo proceso nuostatų, todėl tikslinga būtų paanalizuoti atstovavimo institutą kitose valstybėse.

Rusijos Federacijos BPK 45 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir privataus kaltintojo atstovais gali būti advokatai. Tais atvejais, kai civilinis ieškovas yra juridinis

asmuo, atstovauti jam gali ir kiti asmenys, turintys teisę atstovauti jo interesams Rusijos Federacijos civilinio kodekso nustatyta tvarka. Nukentėjusiojo arba civilinio ieškovo pusę gali atstovauti ir vienas iš jų artimųjų giminaičių, jeigu teismas dėl to priima nutarimą arba kitas asmuo, kurio pageidauja šie proceso dalyviai. Vadovaujantis teisine Rusijos Federacijos konstitucinio teismo nuostata, pirmoji 45 straipsnio Rusijos Federacijos BPK dalis turi būti traktuojama taip, kad nebūtų draudžiamas asmens, neturinčio advokato statuso, dalyvavimas atstovaujant nukentėjusiojo asmens pusę baudžiamojoje byloje.²² Vadinasi, jeigu civilinis ieškovas ar nukentėjusysis pageidauja, tai jo interesams gali atstovauti ne tik advokatas, bet ir bet kuris kitas asmuo, įskaitant ir artimą giminaitį. Įstatyminiai atstovai dalyvauja byloje gindami žmonių su negalia, nepilnamečių, taip pat asmenų, nustatyta tvarka pripažintų neveiksniais, interesus. Nukentėjęs, civilinis ieškovas ir privatus kaltintojas turi teisę baudžiamojoje byloje dalyvauti asmeniškai arba turėti atstovą.

Atstovavimas civiliniam atsakovui yra reglamentuotas Rusijos Federacijos BPK 55 straipsnyje. Civiliniam atsakovui, kaip ir civiliniam ieškovui, nukentėjusiajam bei privačiam kaltintojui, baudžiamajame procese gali atstovauti advokatas. Jeigu civiliniu atsakovu yra pripažintas juridinis asmuo, tai ginti jo interesus gali ne tik advokatas, bet ir kiti tam įgalioti asmenys. Civilinio atsakovo atstovu gali būti ir artimas jo giminaitis, jei teismas, teisėjas, prokuroras, tardytojas ar kvotėjas priima dėl to nutarimą bei kitas fizinis asmuo, kurio pageidauja šis proceso dalyvis. Civilinis atsakovas byloje gali dalyvauti pats arba turėti atstovą.

Įstatyminio atstovo sąvoka pateikta Rusijos Federacijos BPK 5 straipsnyje – tai nepilnamečio ištariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, įstaigų ar organizacijų, kurių globoje yra minėti proceso dalyviai, atstovai, pavyzdžiui vaikų namų administracija, bei globos ir rūpybos tarnybos. Rusijos BPK 48 straipsnyje nustatyta, kad baudžiamajame procese, dėl nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų, įstatyminio atstovo dalyvavimas yra būtinas. Rusijos BPK numatyta įstatyminio atstovo nušalinimo galimybė nuo dalyvavimo byloje, jei bus nustatyta, kad jis savo veiksmais gali pakenkti nepilnamečio interesams. Tokiais atvejais, jei tai yra įmanoma, reikia pasitelkti dalyvavimui byloje kitą teisėtą atstovą (pavyzdžiui, kitą tėvą) arba globos ir rūpybos įstaigos atstovą.²³

72 Rusijos Federacijos BPK straipsnyje yra įtvirtintos aplinkybės, dėl kurių nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo atstovai baudžiamojoje byloje dalyvauti negali: toks asmuo anksčiau dalyvavo šios baudžiamosios bylos tyrime teisėjo, prokuroro, tardytojo, kvotėjo, teismo posėdžio sekretoriaus, liudytojo, eksperto, specialisto, vertėjo arba kvestinio vaidmenyje; šis asmuo

²² Гл. ред. Петрухин И.Л. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ*. изд. Проспект, Москва, 2008 г. р. 101.

²³ Гл. ред. Петрухин И.Л. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ*. изд. Проспект, Москва, 2008 г. р. 112.

yra teisėjo, prokuroro, tardytojo, kvotėjo, teismo posėdžio sekretoriaus, dalyvavusio ar dalyvaujančio baudžiamosios bylos tyrime, giminaitis (taip pat ir tais atvejais, kai toks atstovas yra artimas giminaitis asmeniui, kurio interesai prieštarauja atstovaujamajam); teikia arba teikė juridinę pagalbą asmeniui, kurio interesai prieštarauja atstovaujamajam nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui ar civiliniam atsakovui.

Šios aplinkybės pasitikėjimo santykius tarp atstovo ir atstovaujamojo daro abejotinus. Taigi, baudžiamąjį proceso metu atliekamas nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo teisių ir interesų atstovavimas, reikalauja iš atstovo objektyvumo, siekiant užtikrinti atstovaujamojo interesus.

Rusijos Federacijos BPK įtvirtintas atstovavimo institutas turi daug bendro su atstovavimo institutu Lietuvoje. Nors kai kurios įstatymo formuluotės skiriasi, tačiau, kaip matome, principinės nuostatos sutampa.

Vokietijos BPK (Strafprozessordnung (StPO)) atskiro skirsnio „Atstovavimas“ nėra. Kaltinamasis pagal StPO §205 privalo būti procesiškai veiksnus (jis turi galėti atlikti visus iš jo reikalaujamus procesinius veiksmus). Jei kaltinamasis yra neveiksnus, procesas Vokietijoje nebus pradėtas. Ši norma buvo priimta norint apsaugoti žmogaus orumą bei sustiprinti asmens kaip subjekto savybę. Jei asmuo proceso metu tampa procesiškai neveiksnus, pagal §206a I StPO atsiranda proceso kliūtis ir teismas gali nutraukti bylos nagrinėjimą.²⁴ Skirtumas tarp Lietuvos Respublikos BPK ir StPO yra tas, kas neveiksnūs asmenys ne tik nebūna atstovaujami, bet prieš juos iš viso nebūna vedama byla.

Jei kaltinamasis yra veiksnus ir pilnametis, kaltinamojo padėjėjas – sutuoktinis arba sugyventinis (§149 I StPO) bei atstovas pagal įstatymą (§149 II StPO) – gali remti kaltinamąjį kaip šio tarpininkas arba kaip patikimas asmuo. Jis gali dalyvauti procese net jei kaltinamasis turi advokatą. Tačiau šis asmuo negali atstovauti kaltinamojo, jis negali užimti advokato vietos. Atstovas gali vienas be kaltinamojo dalyvauti posėdžiuose, kuriuose kaltinamojo bei advokato buvimas nėra būtinas. Pagal Lietuvos Respublikos BPK, pilnametis įtariamasis (kaltinamasis, išteisintasis ar nuteistasis) turi teisę naudotis tik gynėjo, o ne atstovo pagalba. Vokietijoje veiksnus ir pilnametis kaltinamasis baudžiamajame procese gali remtis ne tik atstovo pagal įstatymą, bet ir sutuoktinio ar sugyventinio pagalba.

Kai nusikalsta jaunuoliai, StPO, t.y. „vokiškas“ BPK negalioja ir yra taikomas JGG (Jaunuolių teismų įstatymas), BGB (Civilinis kodeksas),²⁵ KJHG (Vaikų ir jaunuolių pagalbos įstatymas) bei GG (Konstitucija). Šie įstatymai nustato, kas yra jaunuolio atstovas pagal įstatymą ir kas turi auklėjimo

²⁴ Löwe/Rosenberg. Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. 26., neu bearbeitete Auflage. §205 Rn. 12-14. Vierter Band. Berlin: De Gruyter, 2004.

²⁵ Schönfelder, Heinrich Dr. (Gründer). Deutsche Gesetze. Bürgerliches Gesetzbuch. München: C. H. Beck, 2008.

teisę. Asmenys, turintys auklėjimo teisę yra tie, kurie pagal įstatymą turi teisę bei pareigą rūpintis tam tikru asmeniu. Pirmoje eilėje tai yra jaunuolio tėvai (Art. 6 II GG, § 1626 I BGB) ir įvaikintojai (§1757 BGB). Antroje eilėje – globėjas (§§ 1773, 1793 BGB) ir rūpintojas (§§1909, 1915 BGB). Atstovai pagal įstatymą yra tie, kurie turi teisę rūpintis asmeniu – tėvai ir globėjas. Pažymėtina, kad §67 JGG ir §69 JGG mini tuos pačius asmenis, bet suteikia jiems skirtingas teises. Teisės būna platesnės, jei būtent teisėjas nustato, kad tam tikras asmuo remtų jaunuolį.²⁶

Jei nukentėjusysis yra neveiksnus ir kartu liudytojas, jį remia atstovas pagal įstatymą – sutinka, kad nukentėjusysis duotų parodymus arba ne. Pagal Lietuvos Respublikos BPK, nukentėjusiojo įstatyminis atstovas neturi teisės duoti sutikimo dėl parodymų davimo.

Teisė gauti teisinę pagalbą yra viena iš svarbiausių garantijų, kuri privalo būti užtikrinta nuo pat baudžiamojo proceso pradžios.²⁷ Deja, atstovavimo institutui ne tik Lietuvos, bet, kaip matome, ir Rusijos bei Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymuose nėra skiriama pakankamai dėmesio. Įstatymų leidėjas žymiai didesnę dėmesį sutelkia į gynybos institutą. Dažnai užmirštama, kad ne tik kaltinamojo gynėjas, bet ir atstovas teikia baudžiamojo proceso subjektui teisinę pagalbą, siekiant užtikrinti šių asmenų teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese, sudaro tinkamas sąlygas baudžiamojo proceso tikslams pasiekti.

Atstovavimo formos

Galiojančiame Lietuvos Respublikos BPK yra numatytos dvi atstovavimo formos (rūšys) – atstovavimas pagal įstatymą, įtvirtintas BPK 53 straipsnyje ir atstovavimas pagal įgaliojimą, reglamentuojamas BPK 55 straipsnyje.

Atstovavimas pagal įstatymą

Lietuvos Respublikos BPK 53 straipsnyje yra numatytos dvi imperatyvios atstovavimo pagal įstatymą sąlygos:

1. asmenys, kaip galimi atstovai pagal įstatymą, gali atstovauti tik šiems asmenims:
 - a) nepilnamečiui įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar nukentėjusiajam;

²⁶ Ostendorf, Heribert Prof. Dr. jur. Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 6., völlig überarbeitete Auflage. §67, Rnr. 2-6.: Köln u. a.: Carl Heymanns, 2003.

²⁷ ZAPPALA, Salvatore. *Human rights in international criminal proceedings: Oxford monographs in international law*. Oxford university press, 2003. p. 59.

b) įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar nukentėjusiajam, nustatyta tvarka pripažintam neveiksniu;

c) asmeniui, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis;

d) apklausiamam nepilnamečiui liudytojui.

2. atstovais pagal įstatymą baudžiamajame procese gali būti nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo arba nukentėjusiojo, o taip pat nepilnamečio liudytojo tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi minėtais proceso dalyviais, įgalioti asmenys. Asmens, kuris dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis, atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti tokio asmens šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą.

Lietuvos Respublikos BPK 53 straipsnyje nenustatyta, kad atstovą pagal įstatymą gali turėti civilinis ieškovas bei civilinis atsakovas. Atstovavimas pagal BPK galimas tik fiziniam asmeniui. Civiliniu ieškovu ir civiliniu atsakovu gali būti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys (BPK 110, 111 straipsniai). Taigi, jeigu civilinis ieškovas ir (ar) civilinis atsakovas yra juridiniai asmenys, atstovavimas pagal įstatymą yra negalimas.²⁸ Jeigu civilinis ieškovas ir (ar) civilinis atsakovas yra fiziniai asmenys, jie, kaip taisyklė, turi būti veiksnius ir pilnamečiai. Civilinis atsakovas yra materialiai atsakingas už nusikalstama įtariamojo arba kaltinamojo veika padarytą žalą, taigi, jeigu jis yra nepilnametis ar neveiksnus, jo, kaip civilinio atsakovo, dalyvavimas procese, yra neįmanomas. Jeigu žala yra padaroma nepilnamečiui ar neveiksniam asmeniui, toks asmuo procese gali būti ir nukentėjusiuoju, ir civiliniu ieškovu, tačiau atstovą pagal įstatymą toks asmuo turės kaip nukentėjusysis – atskirai turėti atstovą pagal įstatymą, besirūpinantį vien tik civilinio ieškinio reikalais, nėra tikslinga.²⁹ Tiek nepilnamečio ar neveiksnaus asmens kaip nukentėjusiojo, tiek civilinio ieškovo interesams gali atstovauti tas pats atstovas pagal įstatymą. Pažymėtina, kad Rusijos Federacijos BPK yra numatyta galimybė civiliniam ieškovui ir civiliniam atsakovui turėti atstovą pagal įstatymą (plačiau apie tai skaityti 13 puslapyje).

Įstatymas leidžia dalyvauti baudžiamajame procese nepilnamečio įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo arba nukentėjusiojo atstovui pagal įstatymą todėl, kad nepilnamečio amžius ir socialinė branda jam neužtikrina reikiamo baudžiamojo proceso eigos supratimo ir

²⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 91.

²⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 92.

procesinių teisių panaudojimo savo interesams apginti.³⁰ Nepilnamečio sampratą lemia du kriterijai: amžius ir socialinė branda.³¹ Asmuo baudžiamajame procese laikomas nepilnamečiu tada, kai nusikalstamos veikos padarymo metu jis nebuvo sulaukęs aštuoniolikos metų. BK 81 straipsnio 2 dalyje yra nustatytos sąlygos, kada nepilnamečio statusas baudžiamajame procese gali būti taikomas asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu buvo pilnametis (sulaukęs aštuoniolikos metų):

1. teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes (nusikalstamos veikos dalyką, jos padarymo būdą, įrankius, priemones, laiką, vietą, tikslą ir pan.), o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui;
2. toks asmuo nėra sulaukęs dvidešimt vienerių metų amžiaus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr. 2K-367/2004³² išaiškino, kad ši nuostata nėra imperatyvi, t. y. teismas nėra įpareigotas kiekvienu atveju, kai teisiamas asmuo nusikaltimo padarymo metu turėjęs aštuoniolika metų, bet nesukakęs dvidešimt vienerių metų, svarstyti šių nuostatų taikymą, jeigu nekyla jokių abejonių dėl teisiamojo socialinės brandos.

Socialinė branda – fizinio ir psichinio asmenybės brandumo pakopa, kurią skirtingi asmenys pasiekia skirtingo amžiaus.³³ Asmuo, nors ir sulaukęs pilnametystės, negali būti visaverčiu proceso dalyviu, jeigu jo socialinės brandos išsivystimas yra nepakankamas. Toks asmuo turi teisę turėti atstovą pagal įstatymą, kuris užtikrins jo procesinių teisių įgyvendinimą.

Jeigu šios aplinkybės paaiškėja ikiteisminio tyrimo metu, klausimą dėl asmens procesinės padėties prilyginimo nepilnamečiui turėtų išspręsti ikiteisminio tyrimo teisėjas.³⁴

Pažymėtina, kad pilnametis asmuo savo interesus baudžiamojo proceso metu visa apimtimi gali ginti turėdamas įtariamą, vėliau galbūt kaltinamą, išteisintą ar nuteistą procesinį statusą. Pilnametis įtariamasis (kaltinamasis, išteisintasis ar nuteistasis) turi teisę naudotis tik gynėjo, o ne atstovo pagalba.³⁵

³⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 152.

³¹ DRAKŠIENĖ, Anna; MICHAILOVIČ, Ilona. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008. p. 21.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 12 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-367/2004. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.2.1.14.2. Prieiga per internetą:

<http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25331>. [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]

³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 436.

³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 152.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-114/2008.

Atstovai pagal įstatymą gali baudžiamajame procese ginti savo atstovaujamųjų proceso dalyvių interesus, jeigu šie yra nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais.³⁶ Asmens, pripažinimo neveiksniu procesą BK ir BPK nereglamentuoja, todėl reikia vadovautis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatomis³⁷ (toliau CK). CK 2.10 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad fizinis asmuo, kuris dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažintas neveiksniu. Vadovaujantis šia nuostata galima išskirti du medicininius, asmens pripažinimo neveiksniu, kriterijus:

1. asmuo serga psichikos liga ar yra silpnaprotis;
2. asmuo negali suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti.

Faktą, kad asmuo serga psichikos liga ar yra silpnaprotis gali nustatyti tik teismo psichiatrinė ekspertizė. Taigi, jeigu bylos nagrinėjimo metu reikia tokį faktą išsiaiškinti, teismas privalo skirti psichiatrinę ekspertizę. Ne bet kuris psichikos sutrikimas ir psichikos ligos forma yra pagrindas pripažinti asmenį neveiksniu.³⁸ Tai reiškia, kad asmuo gali būti pripažintas neveiksniu, kai psichikos sutrikimas ar silpnaprotystė yra tokios formos, kad dėl jų asmuo negali suvokti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti. Pažymėtina, kad asmenį pripažinti neveiksniu gali tik teismas. Neveiksniui asmeniui yra nustatoma globa. Taigi, teismo sprendime, kuriuo asmuo pripažįstamas neveiksniu, privaloma išspręsti ir asmens globos klausimą. Globa yra reikalinga tam, kad būtų apsaugotos, įgyvendintos ir apgintos neveiksnaus fizinio asmens teisės ir teisėti interesai.

Asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą dėl asmens pripažinimo neveiksniu, yra įvardinti CK 2.10 straipsnio 4 dalyje – to asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos (rūpybos) institucija arba prokuroras. Šis sąrašas yra baigtinis ir negali būti aiškinamas plečiant.³⁹ Prokuroro įtraukimas į šį sąrašą grindžiamas tuo, kad viena iš prokuroro funkcijų yra viešojo intereso gynimas.

Globa gali būti nustatoma ir vaikui, nesulaukusiam keturiolikos metų, likusiam be tėvų globos. Pirmumo teisę tapti tokio vaiko globėjais turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus (CK 3.249 straipsnio 2 dalis).

Tais atvejais, kai asmens veiksnumas apribojamas, nustatoma rūpyba. CK 2.11 straipsnyje nustatyta, kad fizinių asmenų civilinis veiksnumas gali būti apribotas teismo tvarka, jeigu jie piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis. Šiuo atveju rūpyba yra nustatoma siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnus fizinio asmens teises ir

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 152.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: asmenys. Vilnius: Justitia, 2001. p. 37.

³⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: asmenys. Vilnius: Justitia, 2001. p. 37.

interesus. Ribotai veiksnius asmenys turi teisę turėti atstovą pagal įstatymą, kuriuo bus teismo sprendimu paskirtas rūpintojas.

Rūpyba gali būti nustatoma ir vaikams, sulaukusiems keturiolikos metų, tačiau likusiems be tėvų globos. Pirmumo teisę tapti rūpintojais turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus.

Rūpintojo ir globėjo teises bei pareigas nustato CK trečiosios knygos normos.

Veiksnumą apibūdina amžius ir psichikos būklė. Civilinės ir baudžiamosios teisės doktrinos amžiaus riba, nuo kada asmuo tampa veiksnium, t.y. savarankiškai sugeba savo veiksmais įgyti, įgyvendinti savo teises ir prisiimti pareigas bei savarankiškai atsakyti už jų nevykdymą, skiriasi.

CK 2.5 straipsnyje nustatyta, kad visiškai civilinis veiksnumas, t.y. galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas, atsiranda sulaukus pilnametystės – aštuoniolikos metų. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų turi santykinį veiksnumą: įstatyme numatytus sandorius jie gali sudaryti savarankiškai, o kitus sandorius – tik atstovų pagal įstatymą – tėvų ar rūpintojų sutikimu (CK 2.8 straipsnis). Asmuo iki keturiolikos metų civilinėje teisėje laikomas neveiksnium.

BK 13 straipsnis numato, kad asmuo pagal baudžiamuosius įstatymus atsako, jeigu iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo jam buvo suėję šešiolika metų. Išskirtiniais atvejais, numatytais BK 13 straipsnio 2 dalyje, baudžiamojon atsakomybėn traukiami asmenys, sulaukę keturiolikos metų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, nutartyje Nr. 2K-1066/2001 pasakė, kad įstatymo leidėjas, nustatydamas baudžiamosios atsakomybės pradžia tam tikrą amžiaus ribą, vadovaujasi tuo, kad šį amžių pasiekęs žmogus jau visapusiškai sugeba įvertinti savo elgesį.⁴⁰ Bendroji amžiaus, nuo kurio gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, riba yra šešiolika metų.⁴¹ Taigi, baudžiamosios teisės doktrinoje asmuo laikomas veiksnium, jeigu yra sulaukęs šešiolikos metų.

Jeigu baudžiamasis įstatymas numato, kad šešiolikos metų asmuo yra pakankami subrendęs, kad būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, tai reiškia, kad jis pats gali naudotis ir savo procesinėmis teisėmis. Vadinasi, įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis bei nukentėjęsysis ar liudytojas, sulaukęs šešiolikos metų, gali savarankiškai įgyvendinti BPK numatytas teises, pats ginti savo interesus baudžiamojoje byloje. Pažymėtina, kad CK 2.9 straipsnyje yra numatyta nepilnamečio galimybė būti

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-1066/2001. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.2.1. Prieiga per internetą: < http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25809>. [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]

⁴¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 100.

pripažintam veiksniui – nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Vis dėl to, nereikia pamiršti BPK 53 straipsnio nuostatos, numatančios teisę būti atstovaujama pagal įstatymą iki pilnametystės.

Neveiksnius asmuo paprastai laikomas nepakaltinamu. Asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas įstatymo uždraustą veiką dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti tos veikos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų (BK 17 straipsnio 1 dalis). Pakaltinamumas – fizinio asmens sugebėjimas suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.⁴² Baudžiamasis įstatymas negali reikalauti daryti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo jų ir už šio reikalavimo nevykdymą grasinti kriminaline bausme, jeigu asmuo yra nepakaltinamas. Lietuvos baudžiamoji teisė nepripažįsta objektyvaus pakaltinamumo, todėl fizinis asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir jam negali būti skiriama bausmė, jeigu jis pavojingą ir baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė būdamas nepakaltinamas.⁴³ Toks asmuo eliminuojamas iš baudžiamojo proceso - jis netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nebaudžiamas, nes nepakaltinamas asmuo negali suvokti jam skiriamos bausmės ar baudžiamojo poveikio priemonės esmės. Skirti tokiems asmenims bausmę būtų neteisinga ir todėl, kad taikant jiems bausmes nebūtų realizuojami tokie jos paskirties aspektai kaip siekis sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų padarymo, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.⁴⁴

Baudžiamajame įstatyme numatytas ir riboto pakaltinamumo institutas. BK 18 straipsnyje nustatyta, kad teismas asmenį pripažįsta ribotai pakaltinamu, jeigu darydamas baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Tokie asmenys turi tam tikrų psichikos sutrikimų, jiems būdingos psichinės anomalijos, tačiau jie nesudaro pakankamo pagrindo pripažinti asmenį nepakaltinamu.

Atstovą pagal įstatymą įprastiniame procese paprastai gali turėti tik neveiksnius nukentėjusysis. Jei neveiksnius yra įtariamasis, kaltinamasis (nuteistasis, išteisintasis), toks asmuo paprastai turi būti pripažįstamas nepakaltinamu ir atstovą pagal įstatymą jis gali turėti priverčiamųjų medicinos priemonių

⁴² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 113.

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 114.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 420.

taikymo procese (BPK XXXIX skyrius).⁴⁵ Šiame procese atstovas pagal įstatymą gali tokiam asmeniui padėti ginti jo teises ir interesus, pavyzdžiui, jis gali apskusti teismo nutartį taikyti priverčiamąją medicinos priemonę (BPK 404 straipsnis).

Įstatyminį atstovą gali turėti ir asmuo, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksnium, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis. Ši nuostata pradėjo galioti tik nuo 2007 metų rugsėjo pirmos dienos, po BPK pakeitimų, padarytų priėmus įstatymą Nr. X-1236.⁴⁶ Kitomis svarbiomis priežastimis galėtų būti ir kai kurie BPK 37 straipsnyje numatyti atvejai, pavyzdžiui, tokiam asmeniui yra atimta laisvė dėl administracinio arešto ir pan.. Toks asmuo, nors ir veiksnus, dėl minėtų priežasčių ne visada gali tinkamai apginti savo teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese. Asmens, dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negalinčio apginti ir apsaugoti savo teisių, atstovu gali būti šeimos narys ar artimas giminaitis. Šeimos nariais BPK 38 straipsnyje įvardijami šie asmenys: kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai. Artimųjų giminaičių sąvoka pateikta BK 248 straipsnio 1 dalyje – tai tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai. Šeimos nariai ar artimi giminaičiai, norėdami dalyvauti procese atstovo pagal įstatymą teisėmis, pateikia rašytinį ar žodinį prašymą. Leidimas dalyvauti procese tokiam asmeniui išduodamas prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.

Senatvės pagrindą sudaro individo biologinis senėjimas - žmogaus organizmo funkcinių gebėjimų raidos etapas, kai brandžiam organizme pradeda reikštis degeneracijos procesai.⁴⁷ Pagrindiniu kriterijumi, apibūdinančiu senatvę, yra amžius. Pagal Pasaulio asamblėjos 1982 metų nutarimą senėjimo klausimais, visuomenės senėjimą apibūdina gyventojų, sulaukusių 60 metų ir vyresnių, dalis.⁴⁸ BPK 53 straipsnio papildymas 4 dalimi nereiškia, kad visi, sulaukę 60 metų ir daugiau, privalės savo teises baudžiamajame procese ginti pasitelkę įstatyminį atstovą. Vyresnio amžiaus žmonėms turi būti garantuota teisė turėti atstovą baudžiamajame procese, jeigu senatvės sukelti degeneracijos procesai trukdo jam tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis.

⁴⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 91.

⁴⁶ Cit. op. 9, p. 8.

⁴⁷ STANKŪNIENĖ V.; JONKARYTĖ A.; MIKULIONIENĖ S.; MITRIKAS A. A.; MASLAUSKAITĖ A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003. p. 138.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr.737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004-06-17, Nr. 95-3501.

Neįgaliaisiais laikomi asmenys, kurie turi ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jautimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.⁴⁹ Tokiems asmenims dėl minėtų sutrikimų gali būti sunku tinkamai pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis. Dažnai tokių asmenų dalyvavimas baudžiamojoje byloje be atstovo apskritai sunkiai įsivaizduojamas.

Liga yra tokia organizmo būklė, kai pakenkiamas vienas ar kitas organas, jų sistema ar visas organizmas ir nebesugebama prisitaikyti prie aplinkos. Asmeniui, objektyviai negalinčiam pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis dėl ligos, kuri sąlygojo fizinių ar psichinių gebėjimų praradimą ar tokių gebėjimų sutrikimą dėl atitinkamų organizmo būklių, įstatymas turi garantuoti atstovo pagalbą baudžiamajame procese, kuris padės tokiam asmeniui apginti teises ir teisėtus interesus.

Kyla klausimas, ar BPK 53 straipsnio 4 dalyje numatyta galimybė prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą, atstovauti asmenį, kuris nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, nepažeis tokio asmens teisių, ar šeimos nariai ir artimi giminaičiai nepiktnaudžiaus šia galimybe siekdami turtinės naudos sau ar vedini savanaudiškų paskatų.

Apklausiant jaunesnį kaip aštuoniolikos metų liudytoją, šaukiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Prireikus dalyvauti apklausoje taip pat šaukiami nepilnamečio liudytojo atstovai pagal įstatymą - tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi (BPK 280, 55 straipsniai), kurie turi teisę padėti tokiam asmeniui ginti teises ir teisėtus interesus.

Kaip jau minėjau, atstovais pagal įstatymą baudžiamajame procese gali būti nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo arba nukentėjusiojo tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju ar nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys. Ši nuostata atitinka Jungtinių Tautų standartinių minimalių teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklių (Pekino taisyklės) 7 taisyklę, numatančią garantiją nepilnamečiams į vieno iš tėvų arba globėjo dalyvavimą visose proceso stadijose.⁵⁰

Vaiko tėvus patvirtina civilinės metrikacijos įstaigoje įrašytas gimimo įrašas ir gimimo įrašo pagrindu išduotas gimimo liudijimas (CK 3.138 straipsnis). CK 3.157 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta,

⁴⁹ *Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai*. [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=335882>.

⁵⁰ *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas AIDUKAS, Marius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 351.

kad tėvai yra savo neveiksnių nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymus, išskyrus tėvus, teismo pripažintus neveiksniais. Tėvai savo nepilnamečiams vaikams atstovauja pateikę gimimo liudijimą (CK 3.157 straipsnio 2 dalis), t.y. kilmę įrodantį dokumentą ir savo tapatybę patvirtinantį dokumentą – pasą ar tapatybės kortelę.

Įvaikintojai laikomi vaiko tėvais ne nuo vaiko gimimo, o nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo CK 3.227 straipsnio 2 dalis). Vaidinasi, tėvių teisė būti įstatymiais vaiko atstovais atsiranda tada, kai teismas priima nutartį paskirti juos vaiko tėviais. Tėviai atstovauja įvaikius lygiai taip pat kaip tėvai atstovauja savo nepilnamečius vaikus.

CK 3.242 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas, pripažinęs asmenį neveiksniu ar ribotai veiksniu privalo nedelsdamas paskirti šio asmens **globėją ar rūpintoją**. Globėjas ir rūpintojas yra savo globotinių atstovai pagal įstatymą ir gina neveiksnių ar ribotai veiksnių asmenų teises ir interesus be specialaus pavedimo (CK 3.240 straipsnio 1 dalis). Globėju ar rūpintoju gali būti skiriamas tik veiksnius asmuo ir tik tuo atveju, kai yra rašytinis jo sutikimas. Skiriant asmenį globėju ar rūpintoju, reikia atsižvelgti ir į jo moralines ir kitokias savybes, galimybę įgyvendinti globėjo ar rūpintojo funkcijas, jo santykius su asmeniu, kuriam nustatoma globa ar rūpyba, į globėjo ar rūpintojo pageidavimą bei kitas aplinkybes. 2001 metų liepos 17 dieną Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministras priėmė įsakymą, kuriame pateikė ligų sąrašą, kuriomis sergantys asmenys negali būti skiriami vaiko globėjais ar rūpintojais.⁵¹ Globėjas ar rūpintojas gali atstovauti pagal įstatymą nuo teismo sprendimo, kuriuo nustatoma globa ar rūpyba, įsiteisėjimo dienos.

Įstaigos, kurios globoja ar rūpinasi įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju ar nukentėjusiuoju yra įvardintos CK 3.241 straipsnyje – savivaldybių ar apskričių institucijos, kurios prižiūri ir kontroliuoja globėjų ir rūpintojų veiklą. Gydomo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucijos atlieka globos ir rūpybos funkcijas asmenų, teismo pripažintų neveiksniais ar ribotai veiksniais, kurie yra šiose institucijose, kol bus paskirtas nuolatinis globėjas ar rūpintojas.

Nepilnamečių globos ir rūpybos institucijos yra valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija bei kitos CK trečiojoje knygoje numatytos institucijos. Vaiko teisių apsaugą įgyvendinančios institucijos yra vaiko teisių apsaugos tarnybos ir vaikų globos institucijos. Paskyrus vaikui globą ar rūpybą, šios institucijos užtikrina jų teisių apsaugą ir interesų gynimą. Vadovaujantis Bendraisiais vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatais,⁵² vaiko teisių apsaugos tarnyba vykdo šias funkcijas:

1. vykdo vaiko teisių apsaugą;

⁵¹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. liepos 17 d. įsakymas Nr. 386 „Dėl ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju) sąrašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2001-07-25, Nr. 64-2373.

⁵² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002-12-20, Nr.120-5415.

2. organizuoja prevencinį darbą su tėvais (kitais vaiko atstovais pagal įstatymą);
3. konsultuoja tėvus, mokytojus, auklėtojus ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais;
4. organizuoja asmens, norinčio tapti likusio be tėvų globos vaiko globėju (rūpintoju), pasirengimą globoti (rūpintis);
5. atlieka pasirengimo būti vaiko globėju (rūpintoju) vertinimą, priima sprendimą dėl fizinio arba juridinio asmens tinkamumo skirti vaiko globėju (rūpintoju);
6. organizuoja likusio be tėvų globos vaiko laikinąją ir nuolatinę globą (rūpybą);
7. kaupia ir sistemina informaciją apie savivaldybėje esančius vaikus, kurie įstatymų nustatyta tvarka gali būti įvaikinami (toliau vadinama – galimi įvaikinti vaikai), ir asmenis, kurie nori įvaikinti;
8. duoda sutikimą rūpintojui gyventi skyrium nuo rūpinamo nepilnamečio, sulaukusio 16 metų.
9. Tarnyba, atstovaudama vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, paduoda teismui prašymą:
 - 9.1. atskirti vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos);
 - 9.2. panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų (tėvo ar motinos);
 - 9.3. nušalinti vaiko tėvus (ar vieną iš jų) nuo savo nepilnamečiam vaikui priklausančio turto netinkamo tvarkymo, kai daroma žala vaiko turtiniams interesams.
10. Tarnyba, atstovaudama vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, paduoda teismui pareiškimą dėl:
 - 10.1. nepilnamečio pripažinimo visiškai veiksniu (emancipuotu);
 - 10.2. teismo duoto vienam iš sutuoktinių leidimo atlikti tam tikrus veiksmus pakeitimo ar panaikinimo;
 - 10.3. vaiko nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo;
 - 10.4. vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimo, kai nustatoma nuolatinė vaiko globa (rūpyba);
 - 10.5. vaiko globėjo (rūpintojo) atleidimo iš pareigų, kai šis jų nevykdo ar netinkamai jas atlieka nustačius nuolatinę vaiko globą (rūpybą).
11. Tarnyba, atstovaudama vaiko teisėms ir teisėtiems interesams:
 - 11.1. pareiškia (žodžiu arba raštu) apie vaiko gimimą valstybės ir savivaldybės institucijoms bei įstaigoms, jeigu tėvai serga, yra mirę ar dėl kitų priežasčių negali pareikšti apie vaiko gimimą;
 - 11.2. savo pareiškimu įregistruoja rasto vaiko gimimą;
 - 11.3. suteikia vaikui vardą ir pavardę, kai registruojamas vaiko, kurio tėvai nežinomi, gimimas.
12. vykdo kitas įstatymų ir teisės aktų numatytas funkcijas.

Iš šių nuostatų formuluočių galima daryti išvadą, kad Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovai gali dalyvauti visose civilinėse ir baudžiamosiose bylose, kurių proceso dalyviai yra nepilnamečiai,

kadangi šiose bylose sprendžiami klausimai yra vienaip ar kitaip susiję, turi įtakos jose dalyvaujančių asmenų teisėtiems interesams.⁵³

Psichologai atlieka svarbų vaidmenį įvairiose bylose. Jie gali dalyvauti baudžiamajame ar kitame procese kaip specialistai, atsakantys į pareigūnų pateiktus klausimus, arba kaip ekspertai, atliekantys atitinkamą tyrimą ir pateikiantys jo rezultatus kaip ekspertizės išvadas. Svarbiausias dalykas tiek psichologui ekspertui, tiek ir psichologui specialistui yra profesionalumas, t.y. jis turi būti kompetentingas, turėti žinių ir įgūdžių iš tos srities, kuria užsiima. Svarbiausias dalykas tiek psichologui ekspertui, tiek ir psichologui specialistui yra profesionalumas, t.y. jis turi būti kompetentingas, turėti žinių ir įgūdžių iš tos srities, kuria užsiima.⁵⁴

Situacija, kai tėvai išvyksta ieškoti darbo į užsienį, palikdami savo nepilnamečius vaikus giminaičiams, pažįstamiems, kaimynams, neturintiems teisės atstovauti ir ginti vaiko interesų, yra sudėtinga ir šiandien aktuali. Sprendžiant šią problemą, manytina, neturėtų būti taikomos CK normos, reglamentuojančios laikinosios ar nuolatinės globos (rūpybos) vaikui nustatymą, vaiko atskyrimo nuo tėvų atveju. Vaiko teisių įgyvendinimas apima platų spektrą tėvų teisių ir pareigų vaikui: rūpinimasis jo sveikata, auklėjimu, mokymu, išlaikymu ir pan. Tėvams laikinai išvykus į užsienio valstybę dirbti, mokytis ar dėl kitų priežasčių, jie realiai negali įgyvendinti tik vienos iš daugelio savo pareigų vaikui, t.y. laikinai gyvena atskirai nuo vaiko. Tačiau nuolat palaikydami ryšį su savo vaiku, materialiai jį išlaikydami, rūpindamiesi jo socializacijos sąlygomis, tėvai gali užtikrinti tinkamą savo valdžios įgyvendinimą. Todėl nėra pagrindo teigti, kad vaikas neteko tėvų globos. Tačiau reikia pripažinti, kad tokioje situacijoje vaikas netenka kasdienės tėvų priežiūros bei jo interesų atstovavimo. Manytina, BPK reiktų papildyti nuostata, kad tėvai, prieš laikinai išvykstant į užsienį dėl svarbių priežasčių, savo valią dėl nepilnamečio atstovavimo galėtų išreikšti kreipdamiesi į teismą. Teismas, atsižvelgdamas į siūlomo atstovo moralines, asmenines ir kitas savybes, santykius su vaiku, vaiko norus ir teisėtus interesus, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, vaikui paskirtą laikiną atstovą, kuris galės dalyvauti procese atstovo pagal įstatymą teisėmis.⁵⁵

BPK 53 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad atstovui pagal įstatymą leidžiama dalyvauti procese, kai jis pateikia rašytinį ar žodinį prašymą ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras priima dėl to

⁵³ *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006. [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.vrm.lt/uploads/media/Psichologines_rekomendacijos_pdf_01.pdf>.

⁵⁴ *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006. [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.vrm.lt/uploads/media/Psichologines_rekomendacijos_pdf_01.pdf>.

⁵⁵ Rašant šią pastraipą naudotasi <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/23057> tinklalapio informacija. [žiūrėta 2009 m. kovo 16 d.].

nutarimą, o teismas – nutartį. Atstovas pagal įstatymą paprastai procese dalyvauja kartu su atstovaujamoju.

Asmuo, norintis būti įstatyminiu atstovu, turi įvykdyti šias sąlygas:

1. turi turėti dokumentus, patvirtinančius giminystės ryšį tarp atstovo ir atstovaujamojo arba dokumentus, patvirtinančius globą ar rūpybą;
2. turi pateikti rašytinį ar žodinį;
3. yra priimtas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis dėl tokio asmens dalyvavimo procese.

Esant atstovavimui pagal įstatymą atstovavimo teisinių santykių atsiradimo pagrindas yra įstatymas.⁵⁶ Vadinasi, tokių teisinių santykių atsiradimas iš esmės nepriklauso nuo šalių valios - tokių santykių atsiradimą lemia imperatyvios įstatymo normos. Kyla klausimas, ar reikalinga BPK 53 straipsnio 3 dalies nuostata, nustatanti, kad atstovui pagal įstatymą, norint dalyvauti baudžiamajame procese, reikia pateikti rašytinį ar žodinį prašymą ir laukti, kol bus priimtas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis, nors toks asmuo turi visus reikiamus dokumentus.

Civiliniame procese įstatyminiai atstovai prašymų nepateikia ir teismas nepriima jokių nutarčių dėl to. CPK 52 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad fizinių asmenų atstovai pagal įstatymą privalo pateikti teismui dokumentus, patvirtinančius jų teises bei pareigas – vaiko gimimo liudijimą, teismo nutartį skirti asmenį globėju ar rūpintoju ir pan. Tai reiškia, kad pats įgaliojimą patvirtinantis dokumentas suteikia asmeniui teisę būti įstatyminiu atstovu nuo pareiškimo momento. Manytina, ši nuostata turėtų būti įtvirtinta ir BPK.

Atstovas pagal įstatymą negali dalyvauti baudžiamajame procese, jeigu tai prieštarautų jo atstovaujamojo nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams.⁵⁷ Įstatyminio atstovo nušalinimo galimybė nuo dalyvavimo byloje, jei bus nustatyta, kad jis savo veiksmais gali pakenkti nepilnamečio interesams, yra numatyta ir Rusijos Federacijos BPK (skaityti 13 puslapyje). Tokia imperatyvi įstatymo norma leidžia apsaugoti nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesus. Lietuvos Respublikos BPK 53 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, tokiu atveju, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu bei teismo nutartimi gali būti atsisakyta leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese kaip atstovui. Tokia situacija, pavyzdžiui, gali susidaryti tuomet, kai yra pagrindo manyti, kad nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą gali būti dalyvavęs darant nusikalstamą veiką arba nepilnametis įtariamasis, kaltinamasis darė veiką kartu su savo atstovu pagal įstatymą arba, pavyzdžiui, jeigu vienas asmuo toje pačioje byloje

⁵⁶ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2003. p. 287.

⁵⁷ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 153.

atstovauja dviem ar daugiau proceso dalyvių, kurių interesai tarpusavyje prieštarauja, jeigu yra duomenų, kad atstovas pagal įstatymą turi motyvų pirmenybę atiduoti savo paties turtiniams ar neturtiniams interesams ir pan.⁵⁸ Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas, priėmęs sprendimą neleisti tokiam asmeniui dalyvauti baudžiamajame procese, turi užtikrinti kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą, pavyzdžiui, kitas tėvas. Kai tokios galimybės nėra, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas gali laikinai, kol bus išspręstas naujo atstovo pagal įstatymą klausimas, paskirti atstovu bet kokį kitą asmenį, galintį tinkamai atstovauti nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams.

Atstovavimas pagal įgaliojimą

Lietuvos Respublikos BPK 55 straipsnyje yra įtvirtintos bendrosios atstovavimo pagal įgaliojimą taisyklės:

1. įgaliotąjį atstovą gali turėti nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, užstato davėjas, asmuo, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką;

2. įgaliotoju atstovu gali būti tik advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliojo atstovauti savo interesams;

3. įgaliotajam atstovui leidžiama dalyvauti procese, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl atstovo dalyvavimo procese priima nutarimą, o teismas – nutartį. Įgaliotas atstovas procese negali atsirasti anksčiau nei atitinkamą procesinį statusą įgyja atstovaujamas asmuo;

4. atstovavimas juridiniam asmeniui baudžiamajame procese yra privalomas. Juridinio asmens atstovu gali būti juridinio asmens vadovas arba įgaliotas darbuotojas ar advokatas. Baudžiamajame procese juridinis asmuo gali būti civiliniu ieškovu, civilinius atsakovu ar asmeniu, traukiamu baudžiamojon atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka. Juridinio asmens atstovavimas dėl savo specifikos detaliau bus nagrinėjamas atskirame magistro darbo skyriuje.

Įgaliotuoju atstovu laikomas asmuo, teikiantis teisinę pagalbą nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui, užstato davėjui, asmeniui, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padaryta

⁵⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 92.

nusikalstamą veiką, ginantis jų teises bei teisėtus interesus. Atstovavimas pagal įgaliojimą nėra privalomas, jis įgyvendinamas laisva proceso dalyvių valia (išskyrus juridinius asmenis). Atstovas gali dalyvauti procese kartu su atstovaujama asmeniu arba vietoj jo. Atstovaujamas gali bet kuriuo metu atsisakyti atstovo paslaugų arba pasirinkti kitą atstovą.

Nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos (BPK 28 straipsnio 1 dalis). Panaši nukentėjusiojo sąvoka pateikta ir 2001 metų kovo 15 dienos Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimo „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose“⁵⁹ 1 straipsnyje: nukentėjusysis – tai fizinis asmuo, patyręs žalą, įskaitant kūno sužalojimą ar psichinę traumą, emocinį sukrėtimą ar ekonominius nuostolius tiesiogiai dėl veikimo ar neveikimo pažeidžiant valstybės narės baudžiamąjį įstatymą. Vadinasi, nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo. Nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos juridinis asmuo baudžiamajame procese gali būti tik civiliniu ieškovu.⁶⁰ Pažymėtina, kad nukentėjusiuoju pagal BK gali būti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo.

Norint asmenį pripažinti nukentėjusiuoju, reikia nustatyti du pagrindus – faktinį ir juridinį. Faktinis pagrindas – nusikalstama veika asmeniui padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala (turtinė ar neturtinė), o juridinis – ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju. Asmens pripažinimas nukentėjusiuoju iš esmės priklauso nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir teismo valios.

Tik nukentėjusiuoju pripažintas asmuo gali turėti teises, kurias BPK suteikia šiam proceso subjektui, tame tarpe ir teisę turėti atstovą pagal įgaliojimą. BPK nenurodoma, per kokį terminą asmuo turėtų būti pripažįstamas nukentėjusiuoju. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras (ikiteisminio tyrimo metu) privalo išspręsti pripažinimo nukentėjusiuoju klausimą kuo skubiau nuo ikiteisminio tyrimo pradžios, kad nukentėjusysis galėtų įgyvendinti baudžiamojo proceso įstatymo suteiktas teises, net jei ir negautas prašymas pripažinti jį nukentėjusiuoju. Nustačius, kad asmuo patyrė fizinės, turtinės ar moralinės žalos dėl nusikalstamos veikos, teisėsaugos įstaigos pareigūnas visais atvejais be asmens prašymo pripažįsta fizinį asmenį nukentėjusiuoju.⁶¹ Nėra būtina atlikti atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų, iš esmės gali pakakti apklausti patį nukentėjusįjį. Jei faktai apie nusikalstamą veiką nėra akivaizdžiai neteisingi ir ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas, toks fizinis asmuo ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu turi būti pripažįstamas nukentėjusiuoju. Nepaisant to, jeigu sprendimo

⁵⁹ *Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos sąjungos teisės aktai*. Sudarytojas ŠVEDAS, Gintaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 308.

⁶⁰ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 62.

⁶¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 282.

pripažinti nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl kokių nors priežasčių nepriėmė, asmuo turi teisę pareikšti dėl to prašymą, kuris turi būti išnagrinėtas ir priimtas vienas iš šių sprendimų: ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro nutarimas pripažinti nukentėjusiuoju arba prokuroro nutarimas atsisakyti priimti prašomą sprendimą. Sprendimai nėra galutiniai, jie gali būti skundžiami aukštesniajam prokurorui, vėliau – ikiteisminio tyrimo teisėjui. Nepriimtina praktika ikiteisminiuose tyrimuose nepripažinti asmenų nukentėjusiais, motyvuojant tuo, kad dar nenustatyti įtariamieji asmenys arba nėra aišku, ar ikiteisminis tyrimas bus baigtas kaltinamojo akto surašymu ar tyrimas bus nutrauktas prieš priimant sprendimą pripažinti asmenį nukentėjusiuoju.⁶²

Privataus kaltinimo bylų procesas dėl veikų, nurodytų BPK 407 straipsnyje, pradedamas tik tuo atveju, jeigu yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Dėl BPK 407 straipsnyje nurodytų veikų pobūdžio pats nukentėjusysis turi spręsti, ar verta kreiptis į teismą (ikiteisminis tyrimas šiose neatliekamas) ir pradėti privataus kaltinimo procesą. Vadinasi, iniciatyvą rodo pats nukentėjusysis. Gavęs tokį skundą (pareiškimą), teismas pripažįsta asmenį nukentėjusiuoju, jeigu yra pakankamai duomenų, kad tas asmuo nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, t.y. patyrė fizinės, turtinės ar moralinės žalos (apie privatų kaltintoją plačiau skaityti 9-10 puslapiuose).

Pasak advokato doc. dr. Algimanto Dziegoraičio, visapusiška socialinė, psichologinė, ypač teisinė, parama nukentėjusiajam nuo nusikaltimo teisingumo požiūriu yra vienas iš svarbiausių uždavinių – tiek plečiant procesines teises, tiek užtikrinant visišką ir greitą žalos atlyginimą. Jis teigia, kad teisėsaugos institucijos toli gražu ne visada aktyviai ir nuosekliai gina nukentėjusįjį, todėl, siekdamas savo procesinių teisių bei galimybės paveikti proceso eigą ir baigtį jis dažniausiai kreipiasi į advokatą prašydamas teisinės pagalbos.⁶³

Civiliniu ieškovu pripažįstamas fizinis arba juridinis asmuo, kuris baudžiamojoje byloje reikalauja atlyginti dėl įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą (BPK 110 straipsnio 1 dalis). Fizinis asmuo – nukentėjusysis – įgyja teisę reikalauti atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę ar neturtinę žalą tik tada, kai jis tokiu pripažintas (apie tai jau kalbėta). Jeigu nukentėjusysis pareiškia civilinį ieškinį, asmuo pripažįstamas civiliniu ieškovu ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi (BPK 110 straipsnio 1 dalis).

⁶² Rašant šią pastraipą remtasi Kauno apygardos prokuratūros Sunkių nusikaltimų ikiteisminio tyrimo organizavimo skyriaus prokuroro Dainiaus Simonavičiaus komentaru. [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/413/Default.aspx>>.

⁶³ DZIEGORAITIS, Algimantas. Baudžiamosios politikos reforma ir jos iššūkiai advokatūrai. *Lietuvos advokatūra*, 2003, Nr.1. p. 13.

Toks asmuo procese įgyja dvigubą teisinį statusą – jis vienu metu yra ir nukentėjęs, ir civilinis ieškovas.⁶⁴ Jeigu žala padaroma juridiniam asmeniui, jis įtraukiamas į procesą civiliniu ieškovu.

Civilinį ieškinį nepilnamečio ar neveiksnaus nukentėjusiojo interesais bei vardu turėtų pareikšti jo atstovas pagal įstatymą. Pavyzdžiui, kaip tai buvo padaryta baudžiamojoje byloje Nr.2K-196/2004⁶⁵ - nepilnametės nukentėjusiosios atstovo pagal įstatymą civilinis ieškinys dalyje dėl turtinės žalos atlyginimo buvo atlygintas, todėl pagrįstai remiantis BPK 107 straipsniu buvo priimtas sprendimas procesą dėl šio civilinio ieškinio nutraukti.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-252/2007⁶⁶ nurodė, kad nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu fizinis asmuo pripažįstamas nepriklausomai nuo to asmens amžiaus, veiksnio, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių. Kitas fizinis asmuo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik tuo atveju, kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta. Civilinio ieškovo statusas baudžiamajame procese nėra visais atvejais tiesiogiai priklausantis nuo nukentėjusiojo statuso: jei nukentėjusiuoju gali būti pripažintas tik fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika yra padaryta fizinės, turtinės ar moralinės žalos, tai civiliniu ieškovu – tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos ir reikalaujantis ją atlyginti.

Civiliniais atsakovais gali būti tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys, taip pat įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už nusikalstama įtariamą arba kaltinamą veika padarytą žalą (BPK 111 straipsnio 1 dalis). Juo gali būti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo. Asmuo įtraukiamas į bylą kaip civilinis atsakovas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Paprastai už nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsako pats kaltinamasis.⁶⁷ Tais atvejais, kai už kaltinamojo veiksmus materialiai atsako kiti asmenys, įvardinti BPK 111 straipsnyje, jie gali būti įtraukiami į bylą civiliniais atsakovais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-114/2008⁶⁸ nurodė, kad tuo atveju, kai pats asmuo materialiai atsako už savo nusikalstama veika padarytą žalą, jis neturi būti pripažįstamas civiliniu atsakovu.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 282.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-196/2004. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.1.10.1; 2.2.1. Prieiga per internetą: <http://www.lai.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25052>. [žiūrėta 2009 m. kovo 13 d.]

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-252/2007. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.4.6.1; 2.1.12.2.1.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 284.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-114/2008.

Procesinėmis teisėmis civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas gali naudotis pats, su atstovu arba per atstovą.

Užstato davėjas – asmuo, kuris sumoka užstatą už įtariamąjį. BPK 133 straipsnyje nurodyta, kad užstatas yra pinigine įmoka, kurią į prokuratūros ar teismo depozitinę sąskaitą sumoka įtariamasis, jo šeimos nariai ar giminaičiai, taip pat kiti asmenys, įmonės ar organizacijos. Užstato davėjas, įmokėjęs pinigine įmoką už įtariamąjį, neturi teisės vėliau reikalauti grąžinti užstatą, motyvuodamas pablogėjusia materialine padėtimi ar atsisakymu toliau laiduoti už kaltinamąjį.⁶⁹ Galimybė užstato davėjui turėti atstovą pagal pavedimą įvesta todėl, kad įtariamojo šeimos nariai ar artimi giminaičiai, taip pat kiti asmenys, įmonės ar organizacijos, sumokėję užstatą, galėtų gauti kvalifikuotą teisinę pagalbą. Užstato davėjas savo teises gali gintis ir pats, be atstovo.

Asmuo, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos atsiranda baudžiamajame procese tuomet, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas imasi priemonių galimam civiliniam ieškiniui užtikrinti – suranda įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus materialiai atsakingiems asmenims priklausantį turtą ir laikinai apriboja nuosavybės teisę į jį (BPK 116 straipsnis). Laikinas nuosavybės teisės apribojimas yra procesinė prievartos priemonė, kuria baudžiamajame procese siekiama dviejų tikslų – užtikrinti galimą turto konfiskavimą arba užtikrinti civilinį ieškinį. Pažymėtina, kad atstovavimo pagal pavedimą institutui yra reikšmingas nuosavybės teisės apribojimas, skiriamas asmenims, materialiai atsakingiems už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus. Jais gali būti fiziniai asmenys - tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys, taip pat juridiniai asmenys - įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus. Būtent jie gali naudotis atstovo pagal įgaliojimą paslaugomis gindami savo teises baudžiamojo proceso metu.

Turto konfiskavimas yra priverstinis neatlygintinas konfiskuotino bet kokio pavidalo turto, esančio pas kaltininką, jo bendrininkus ar kitus asmenis, paėmimas valstybės nuosavybėn (BK 72 straipsnis).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-445/2007⁷⁰ išaiškino, kad konfiskuojamas tik tas turtas, kuris buvo nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos rezultatas, t. y. teismas privalo konfiskuoti iš nusikalstamos veikos gautus pinigus ir kitus materialią vertę turinčius daiktus. Pabrėžta, kad baudžiamasis įstatymas numato galimybę konfiskuoti turtą, esantį ne tik pas kaltininką, bet ir pas kitus asmenis. Tai atitinka nuostatas, įtvirtintas BK 72 straipsnio 3 dalis 2 punkte, kuris

⁶⁹Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 340.

⁷⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-445/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.9.6; 1.2.14.9.

nustato, kad kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims perduotas turtas konfiskuojamas, nepaisant to, ar tie asmenys patraukti baudžiamojon atsakomybėn, jeigu įgydami turtą, jie žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, jog šis turtas, pinigai ar už juos naujai įgytos vertybės yra gautos iš nusikalstamos veikos.

Galimybė fiziniams ir juridiniams asmenims, kurių turtas konfiskuotas, turėti atstovą pagal pavedimą įvesta tam, kad šie asmenys galėtų savo teises baudžiamajoje byloje gintis pasitelkę jo pagalbą.

BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyta galimybė ikiteisminio tyrimo stadijoje **asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jo sutikimu apklausti kaip liudytoją**. Šios normos pagrindu atsiranda sąlyginis naujos rūšies liudytojas, kuris BPK neturi jokio procesinio pavadinimo, todėl jis vadinamas specialiuoju liudytoju. BPK 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi teisę apklausos metu turėti atstovą pagal įgaliojimą. Liudytojas tokios teisės neturi (BPK 81 straipsnis). Taigi, specialiojo liudytojo procesinė padėtis yra „tarpinė“ tarp neturinčio procesinio intereso liudytojo ir įtariamojo procesinės padėties. Procesinė garantija, kad šios normos būtų laikomasi tinkamai ir pagrįstai, yra prokuroro nutarimas. Prieš priimdamas nutarimą apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją prokuroras privalo įsitikinti, kad tiriamoje baudžiamajoje byloje nėra pakankamai faktinių duomenų, kad asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas, ir gali būti taikoma draudimo apklausti tokį asmenį kaip liudytoją išimtis.⁷¹

Vadinasi, būtinas prokuroro nutarimas. Prokuroro nutarimas apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją priimamas tiek prieš tai gavus rašytinį asmens prašymą ar sutikimą būti apklaustam BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyta tvarka, tiek prokurorui pačiam nustačius ar gavus ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno atitinkamą informaciją, kad yra procesiniai pagrindai, numatyti BPK 80 straipsnio 1 punkte, apklausti asmenį kaip liudytoją apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.⁷² Pažymėtina, kad asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas tik esant jo sutikimui, kuris išreiškiamas raštu ir patvirtintas jo parašu prokuroro nutarime.

Jei specialusis liudytojas pasinaudoja teise apklausos metu turėti įgaliotąjį atstovą, apklausa atliekama dalyvaujant jo pasirinktam įgaliotajam atstovui. Specialiojo liudytojo įgaliojimas asmeniui atstovauti jo interesams turi būti išreikštas raštu. Įgaliotajam atstovui leidžiama dalyvauti procese, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras BPK 55 straipsnio nustatyta tvarka dėl atstovo

⁷¹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008-01-15, Nr. 6-234.

⁷² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008-01-15, Nr. 6-234.

dalyvavimo procese priima nutarimą, su kuriuo supažindina specialųjį liudytoją ir įgaliotąjį atstovą. Specialusis liudytojas gali bet kuriuo metu atsisakyti atstovo paslaugų arba pasirinkti kitą atstovą. Įgaliotasis atstovas negali dalyvauti proceso veiksmuose vietoj specialiojo liudytojo.⁷³

Primename, kad teisę turėti įgaliotąjį atstovą užstato davėjui, asmeniui, kuriam laikinai apribota nuosavybės teisė ar konfiskuotas turtas bei specialiajam liudytojui buvo suteikta tik nuo 2007 metų rugsėjo 1 dienos, 2007 metų birželio 28 dieną priėmus BPK 55 straipsnio papildymo įstatymą Nr. X-1236.⁷⁴

BPK 55 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad įgaliotųjų atstovu gali būti advokatas ar advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliotųjų atstovauti savo interesams. Nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, užstato davėjas, asmuo, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi teisę naudotis profesionalia teisine pagalba, kurią teikia advokatas arba advokato padėjėjas. Klientas su advokatu dėl teisinės pagalbos susitaria pasirašydami sutartį, kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo⁷⁵ (toliau Advokatūros įstatymo) 42 straipsnio 3 dalyje. Dalyvaudamas baudžiamajame procese kaip atstovas advokatas ar advokato padėjėjas pateikia advokato orderį (advokato padėjėjas nurodo, kad orderis pateikiamas advokato padėjėjo).

Civiliniame procese atstovo pagal pavedimą teisės išreikštos įstatymų nustatyta tvarka išduotame ir įformintame įgaliojime (CPK 57 straipsnio 1 dalis). Toks įgaliojimas gali būti duodamas tam tikrai įgaliotai bylai, kelioms ar visoms jo byloms vesti arba atskiriems procesiniam veiksmams atlikti. Vadinas, įgaliotasis atstovas civiliniame procese gali atlikti tik tuos veiksmus atstovaujamojo vardu, kurie nurodyti įgaliojime (CPK 59 straipsnio 1 dalis). Pažymėtina, kad baudžiamajame procese padėtis kitokia. Advokato ar advokato padėjėjo pateiktame orderyje nėra nurodyta jo įgaliojimų apimtis. Todėl, siūlytina patobulinti advokatų orderių baudžiamosiose bylose formą, t.y. nustatyti, kad advokatų orderyje privalo būti aiškiai nurodyta advokato ar advokato padėjėjo įgaliojimų apimtis.

Primename, kad Rusijos Federacijos BPK numato, kad nukentėjusiojo arba civilinio ieškovo pusę gali atstovauti ne tik advokatas, bet ir vienas iš jų artimųjų giminaičių, jeigu teismas dėl to priima nutarimą arba kitas asmuo, kurio pageidauja šie proceso dalyviai. Vadinas, jeigu civilinis ieškovas ar

⁷³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008-01-15, Nr. 6-234.

⁷⁴ Cit. op. 9, p. 8.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.

nukentėjusysis pageidauja, tai jo interesams gali atstovauti ne tik advokatas, bet ir bet kuris kitas asmuo, įskaitant ir artimą giminaitį. Civilinio atsakovo atstovu taip pat gali būti ne tik advokatas, bet ir artimas jo giminaitis, jei teismas, teisėjas, prokuroras, tardytojas ar kvotėjas priima dėl to nutarimą bei kitas fizinis asmuo, kurio pageidauja šis proceso dalyvis (plačiau apie tai skaityti 12-13 puslapiuose). Taigi, subjektų, galinčių būti atstovais pagal įgaliojimą, ratas Rusijoje yra platesnis.

Advokatūros įstatymas įpareigoja kiekvieną advokatą sąžiningai vykdyti savo profesines pareigas, laikytis įstatymų, duotos priesaikos ir nustatytų profesinės etikos nuostatų. Advokato darbas itin kruopštus, atsakingas, reikalaujantis plačios teisinės erudicijos, darbštumo, stiprios valios, kantrybės, principingumo, išmintingumo, lankstumo ir daugelio kitų neeilinių savybių.⁷⁶ Visiškas atstovaujamojo pasitikėjimas advokatu, pastarojo profesinės veiklos laisvė ir nepriklausomumas teikiant teisinę pagalbą yra bene svarbiausia advokato teikiamų paslaugų sąlyga.

Būtina sukurti sąlygas, kad visi asmenys galėtų gauti greitą ir veiksmingą teisinę pagalbą. Būtent advokatas, o advokato pavedimu ir advokato padėjėjas, užtikrina žmogaus teisės į teisinės pagalbos gavimą realizavimą. Pasak advokato Mindaugo Kukaičio, žmogus, kurio teisės yra pažeistos, pirmiausia turi gauti tinkamą teisinės problemos įvertinimą – ar jis gali tikėtis apsiginti ir būti apgintas.⁷⁷ Kartu su klientu kruopščiai analizuodamas faktines ir teises bylos aplinkybes, advokatas preliminariai nustato optimalią atstovavimo poziciją. Pasak advokato doc. dr. Algimanto Dzierogaičio, teisinė praktika rodo, kad advokato dalyvavimas ikiteisminiame tyrime ir teisme padeda gerai iširti baudžiamąsias bylas, sumažina teismo klaidų skaičių, apskritai stiprina teisėtumą bei teisėtvarką.

Net labai patyrę ir aukštos kvalifikacijos advokatai privalo sistemingai kelti savo kvalifikaciją. Lietuvos advokatūros statuto⁷⁸ 60 straipsnyje nurodyta, kad advokato atliekamas teisinės krypties pedagoginis, mokslinis darbas, straipsnių teisės klausimais skelbimas, dalyvavimas įstatymų rengimo darbo grupėse bei rengiant kitus norminius aktus, dalyvavimas seminaruose, konferencijose ir kituose renginiuose teisės klausimais pripažįstama profesinės kvalifikacijos kėlimu.

Jungtinių Tautų Advokatų veiklos pagrindinių principų⁷⁹ 1 punkte nurodyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę savo nuožiūra kreiptis į advokatą pagalbos, siekdamas apginti ar įrodyti savo teises visose baudžiamojo proceso stadijose. 9 punkte įtvirtinta, kad vyriausybės, profesinės advokatų asociacijos ir švietimo institucijos užtikrina tinkamą advokatų išsilavinimą ir pasirengimą, jų

⁷⁶ DZIEGORAITIS, Algimantas. Aktualūs advokato ir kliento bendradarbiavimo klausimai. *Lietuvos advokatūra*, 2001, Nr. 2, p. 6.

⁷⁷ DANILEVIČIŪTĖ, Vida. Advokato vieta: įstatymų garantuota, darbu užsitarnauta. *Lietuvos advokatūra*, 2003, Nr. 4, p. 17.

⁷⁸ Lietuvos advokatūros statusas, *Valstybės žinios*, 1999-11-10, Nr. 95-2753.

⁷⁹ *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas AIDUKAS, Marius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. p. 331.

pakankamas žinias apie profesinius idealus ir etiką, taip pat apie nacionalinės ir tarptautinės teisės pripažįstamas žmogaus teises ir pagrindines laisves. Sudėtingos ir atsakingos advokato funkcijos sukuria jam aukštus profesinio ir moralinio pobūdžio reikalavimus tiek teikiant klientui patarimus, tiek vedant jo bylą teisme.⁸⁰ Paprastai klientas pasitiki advokato išmintimi ir kompetencija, tikisi iš jo gauti kokybišką teisinę pagalbą, nors, kaip rodo praktika, jo lūkesčiai ne visada pasiteisina.

Advokatūros įstatymo 2 straipsnyje įtvirtintas sąrašas advokatų teikiamų paslaugų - tai teisės konsultacijos (patarimai teisės klausimais), teisinę reikšmę turinčių dokumentų rengimas, atstovavimas teisės klausimais, gynyba bei atstovavimas bylų procese. Advokato teisę teikti teises paslaugas gali riboti tik įstatymai (Advokatūros įstatymo 4 straipsnis). Vadinasi, jo teikiamos paslaugos neturi prieštarauti įstatymams. Teikdamas teisinę pagalbą nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui, užstato davėjui, asmeniui, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei specialiajam liudytojui, gindamas jų interesus, advokatas ar advokato padėjėjas gali naudoti tik teisėtas priemones ir būdus. Šią nuostatą patvirtina ir Lietuvos advokatų etikos kodekso⁸¹ (toliau advokatų etikos kodeksas) 2 straipsnyje nustatytas draudimas advokatams ginti tokius kliento interesus, kurie verčia imtis neteisėtų gynybos priemonių ir būdų. Kliento teisinė pozicija perspektyvi tik tada, jei ji teisėta ir gali būti įrodyta.⁸²

Teikti teises paslaugas advokatas gali atsisakyti tik dėl svarbių priežasčių (Advokatūros įstatymo 40 straipsnis). Svarbiomis priežastimis laikomas advokatų veiklos principų pažeidimas (Advokatūros įstatymo 5 straipsnis), advokato užimtumas, patirties trūkumas ar kitos priežastys, dėl kurių advokatas negali tinkamai suteikti teises paslaugas. Advokatas nedelsdamas privalo informuoti savo klientą apie atsisakymą teikti teises paslaugas ir tokio atsisakymo motyvus.

Advokatų veiklos pagrindiniai principai įvardinti Advokatūros įstatymo 5 straipsnyje yra šie:

1. advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas - advokatas turi būti politiškai, ekonomiškai ir intelektualiai laisvas teikdamas paslaugas bei atstovaudamas klientui.⁸³
2. advokatų tarpusavio santykių demokratiškumas, kolegiškumas ir sąžininga konkurencija;
3. advokatų veiklos teisėtumas;
4. kliento paslapties neatskleidimas – konfidencialumas yra pagrindinė ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga.

⁸⁰ DZIEROGAITIS, Algimantas. Advokato kvalifikacinis egzaminas: problemos ir perspektyvos. *Lietuvos advokatūra*, 2005, Nr. 1(15). p. 3.

⁸¹ Lietuvos advokatų etikos kodeksas, *Valstybės žinios*, 2005-11-03, Nr. 130-4681.

⁸² DZIEGORAITIS, Algimantas. Aktualūs advokato ir kliento bendradarbiavimo klausimai. *Lietuvos advokatūra*, 2001, Nr. 2. p. 8.

⁸³ SALADŽIUS, Jonas. Advokatai – socialiai atsakingi visuomenei. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 4(25). p. 8.

5. lojalumas klientui ir interesų konflikto vengimas - klientas turi pasitikėti advokatu kaip patarėju ir kaip savo atstovu.⁸⁴
6. nepriekaištingas elgesys – advokatas laikosi įstatymų, etikos normų, tarptautinės teisės aktu ir pan.

Nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, užstato davėjas, asmuo, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei specialusis liudytojas gali bet kuriuo metu atsisakyti atstovo paslaugų arba pasirinkti kitą atstovą (BPK 55 straipsnio 3 dalis). Ši nuostata BPK įtvirtinta tam, kad atstovaujantieji asmenys, kurių netenkina advokato ar advokato padėjėjo kompetencija, atsakingumas, teikiamų paslaugų kokybė, kvalifikacija ir žinios, galėtų atsisakyti tokių teisinių paslaugų teikimo ir savo teises baudžiamojo proceso metu gintis patys arba pasirinkti kitą atstovą.

Advokatūros įstatymo 25 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad advokatas neturi teisės būti atstovu ar gynėju byloje, iškeltoje jo tėvams (įtėviams), sutuoktiniui (partneriui), vaikams (įvaikiams), broliams ir seserims. Šią nuostata galima paaiškinti tuo, kad advokatas dėl artimų ryšių su šiais asmenimis gali neatsiriboti nuo emocijų ir psichologinės įtampos, todėl jo teikiamų paslaugų kokybė gali neigiamai paveikti šiuos asmenis. Šiame straipsnyje įtvirtintas ir interesų konflikto draudimas advokatams – advokatas, kuris yra ar buvo byloje vienos šalies atstovas arba gynėjas, negali būti šioje byloje kitos šalies atstovu ar gynėju. Advokatas taip pat negali būti atstovu ar gynėju byloje, kurioje jis dalyvavo kaip teisėjas, arbitras, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar privatus kaltintojas. Draudžiama advokatui būti atstovu ar gynėju teisme ar ikiteisminio tyrimo įstaigose, kuriose teisėjais ar ikiteisminio tyrimo pareigūnais dirba jo sutuoktinis (partneris), vaikai (įvaikiai), tėvai (įtėviai), broliai ar seserys. Visi šie draudimai Advokatūros įstatyme nustatyti tam, kad būtų išvengta interesų konflikto tarp advokato ir kitų baudžiamojo proceso subjektų.

Įsipareigojimas teikti teisinę pagalbą nesuteikia teisės advokatui elgtis bet kaip. Advokatas privalo konsultuoti, ginti klientą ar jam atstovauti sąžiningai, rūpestingai ir protingai (Advokatų etikos kodekso 6 straipsnio 6.6 punktas).⁸⁵

Advokato padėjėjas turi visas Advokatūros įstatyme numatytas advokato teises ir pareigas, išskyrus narystę Lietuvos advokatūroje bei proceso įstatymuose nustatytus apribojimus. Advokato padėjėjas turi teisę atstovauti kliento interesams teismuose tik tuo atveju, kai yra rašytinis advokato (praktikos vadovo) leidimas atstovauti konkrečioje byloje, o kitose institucijose – rašytiniu advokato (praktikos vadovo) sutikimu. Advokato padėjėjas gali atstovauti tik pirmosios instancijos teismuose ir

⁸⁴ SALADŽIUS, Jonas. Advokatai – socialiai atsakingi visuomenei. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 4(25). p. 8.

⁸⁵ LIPEIKA, Kęstutis. Agresyvus atstovavimas: pranašumai ir trūkumai. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 1(22). p. 3.

ne anksčiau kaip po vienerių metų nuo advokato padėjėjo praktikos pradžios (Advokatūros įstatymo 34 straipsnis). Visos aptartos nuostatos, liečiančios advokato veiklos ypatumus, taikytinos ir advokato padėjėjui.

BPK 55 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu įgaliotoju atstovu gali būti ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliojo atstovauti savo interesams. Tai gali būti jo artimieji giminaičiai, pažįstami asmenys, kuriais jis pasitiki ir kuriems jis paveda ginti savo interesus. Sąlyga turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą užtikrina pakankamai profesionalų ir kvalifikuotą atstovavimą.⁸⁶ Pažymėtina, kad Rusijos Federacijos BPK nenumatyta sąlyga artimam giminaičiui turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą. Jokie specialūs kvalifikaciniai reikalavimai nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei specialiojo liudytojo atstovo teisiniam išsilavinimui Lietuvos Respublikos BPK nekeliama, todėl jam reikia taikyti bendrąsias aukštojo mokslo įgijimo sąlygas. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymo⁸⁷ 2 straipsnyje nustatyta, kad aukštasis išsilavinimas įgyjamas baigus pagrindines arba vientisąsias studijas Lietuvos aukštojoje mokykloje arba lygiavertes studijas užsienio aukštojoje mokykloje, po kurių suteikiama profesinė kvalifikacija arba profesinė kvalifikacija ir kvalifikacinis laipsnis. Diplomas – asmens įgytą kvalifikaciją ir mokslo laipsnį liudijantis pažymėjimas, išduodamas baigus pagrindines studijas, specialiąsias profesines studijas, magistrantūrą, vientisąsias studijas, meno aspirantūrą, apgynus daktaro disertaciją. Tai reiškia, kad asmuo, pretenduojantis atstovauti minėtų proceso dalyvių interesus, privalo pateikti teisės krypties aukštojo mokslo baigimo diplomą. Jeigu aukštasis išsilavinimas ir diplomai įgyti užsienio aukštojoje mokykloje, tai diplomai turi būti pripažinti nustatyta tvarka.

BPK 55 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įstatymų, reglamentuojančių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, numatytais atvejais atstovaujamas asmuo turi teisę gauti valstybinę teisinę pagalbą. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (toliau Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas).⁸⁸ Šis įstatymas numato teisinės pagalbos teikimą asmenims, kurie neturi pakankami lėšų advokato ar advokato padėjėjo paslaugoms apmokėti ir negali ginti savo teisių bei įstatymo saugomų interesų. Šiuo įstatymu siekiama užtikrinti, kad tokiems asmenims teisinės pagalbos išlaidos būtų apmokėtos iš valstybės biudžeto lėšų. Visada atsiranda teisinės pagalbos būtinybė, o žmonėms bei

⁸⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 156.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2005-02-08, Nr. 18-572.

organizacijoms, neišgalintiems susimokėti už teisinės paslaugas, visada turi būti garantuota nemokama teisinė pagalba.⁸⁹

Valstybės garantuojama teisinė pagalba – pirminė ir antrinė teisinė pagalba. Pirminė teisinė pagalba - teikiama teisinė informacija (informacija apie teisės sistemą, įstatymus ir kitus teisės aktus, teisinės pagalbos teikimą), teisinės konsultacijos (patarimai teisės klausimais) ir dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, rengimas. Antrinė teisinė pagalba – dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose (įstatymų reglamentuojami procesiniai veiksmai ginant įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ar atstovaujamojo teises ir interesus baudžiamosiose, civilinėse (išskyrus arbitražą) ir administracinėse bylose, taip pat tarptautinėse teisminėse institucijose, kurių jurisdikciją ar kompetenciją spręsti dėl Lietuvos Respublikos jurisdikcijai priklausančių asmenų teisių pažeidimų yra pripažinusi Lietuvos Respublika, jeigu jose nėra teikiama teisinė pagalba), įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamąjoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 straipsnio 3 dalis).

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnyje įvardinti asmenys, turintys teisę gauti šią pagalbą:

1. Pirminę teisinę pagalbą turi teisę gauti visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys.

2. Antrinę teisinę pagalbą turi teisę gauti :

1) Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys, kurių turtas ir metinės pajamos neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisei pagalbai gauti;

2) Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys;

⁸⁹ SALADŽIUS, Jonas. Advokatai – socialiai atsakingi visuomenei. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 4(25). p. 9.

3) kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnyje nurodomi asmenys, turintys teisę gauti antrinę teisinę pagalbą (atstovavimo institutui baudžiamajame procese ši pagalba svarbiausia) neatsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisinei pagalbai gauti:

1. asmenys, kurie turi teisę gauti teisinę pagalbą nagrinėjant baudžiamąsias bylas pagal BPK 51 straipsnį ir kitais įstatymų nustatytais atvejais, kai gynėjo dalyvavimas yra privalomas;

2. nukentėjusieji dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo bylose, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje;

3. asmenys, gaunantys socialinę pašalpą pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymą;

4. asmenys, išlaikomi stacionariose socialinės globos įstaigose;

5. asmenys, kuriems nustatytas sunkus neįgalumas arba kurie yra pripažinti nedarbingais, arba sukakę senatvės pensijos amžių, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka yra nustatytas didelių specialiųjų poreikių lygis, taip pat šių asmenų globėjai (rūpintojai), kai valstybės garantuojama teisinė pagalba reikalinga globotinio (rūpintinio) teisėms ir interesams atstovauti bei ginti;

6. asmenys, pateikę įrodymus, kad dėl objektyvių priežasčių negali disponuoti savo turtu ir lėšomis ir dėl to jų turtas ir metinės pajamos, kuriais jie gali laisvai disponuoti, neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisinei pagalbai gauti;

7. asmenys, sergantys sunkiomis psichikos ligomis, kai sprendžiami jų priverstinio hospitalizavimo ir gydymo klausimai pagal Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymą, ir jų globėjai (rūpintojai), kai valstybės garantuojama teisinė pagalba reikalinga globotinio (rūpintinio) teisėms ir interesams atstovauti;

8. skolininkai vykdymo procese, kai išieškoma iš paskutinio gyvenamojo būsto, kuriame jie gyvena;

9. nepilnamečių vaikų, kai sprendžiamas jų iškeldinimo klausimas, tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą;

10. nepilnamečiai vaikai, kai įstatymų nustatytais atvejais savarankiškai kreipiasi į teismą dėl savo teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimo, išskyrus įstatymų nustatyta tvarka sudariusius santuoką ar teismo pripažintus visiškai veiksniais (emancipuotais);

11. asmenys, kuriuos prašoma pripažinti neveiksniais, bylose dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu;

12. asmenys bylose dėl gimimo registravimo;

13. kiti asmenys Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytais atvejais.

Naujos redakcijos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas garantuoja nemokamą teisinę pagalbą ne tik nukentėjusiajam ir civiliniam ieškovui, bet ir nepilnamečiui, kai įstatymų nustatytais atvejais jis savarankiškai kreipiasi į teismą dėl savo teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimo, išskyrus įstatymų nustatyta tvarka sudariusius santuoką ar teismo pripažintus visiškai veiksniais (emancipuotais), asmeniui, kurį prašoma pripažinti neveiksniu ir įstatyminiams atstovams - nepilnamečių vaikų, kai sprendžiamas jų išskeldinimo klausimas, tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą. Ši teisė nurodytiems asmenims, išskyrus nukentėjusį ir civilinį ieškovo, buvo suteikta tik 2008 metais, priėmus Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimą.⁹⁰ Šie pakeitimai leis minėtiems asmenims gauti kvalifikuotą teisinę pagalbą ir tinkamą įstatymų saugomų interesų gynimą, nes, neatsižvelgiant į šių asmenų turtą ir pajamas, valstybė garantuoja ir apmoka 100 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų, išskyrus šio įstatymo 12 straipsnio 6 punkte nurodytus asmenis, jeigu jų turtas ir pajamos, kuriais jie gali laisvai disponuoti, yra antrojo asmens turto ir pajamų lygio.

Antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas gali būti pakeistas pareiškėjo arba paties advokato motyvuotu rašytiniu prašymu, jeigu nustatomas interesų konfliktas arba kitos aplinkybės, dėl kurių antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas negali teikti teisinės pagalbos konkrečioje byloje.

Pažymėtina, kad pagal BPK 106 straipsnio nuostatas teismas, pripažinęs kaltinamą kaltu, turi teisę nuspręsti iš kaltinamojo išieškoti nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo turėtas išlaidas advokato, kuris dalyvavo byloje kaip nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo atstovas, paslaugoms apmokėti. Teismas gali šių išlaidų nepriteisti atsižvelgdamas į nuteistojo turtinę padėtį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-101/2006⁹¹ išaiškino, kad žemesniųjų instancijų teismai iš nuteistosios nepriteisė visų jos turėtų išlaidų advokatui motyvuodami tuo, kad minėtos išlaidos yra nerealios, pažeidė įstatymų normas. Tokie teismų motyvai prieštarauja BPK 106 straipsnio nuostatoms. Nukentėjusiosios išlaidos advokatui, kuris dalyvavo byloje kaip jos atstovas, yra pagrįstos dokumentais, be to, jeigu valstybės garantuojama teisinė pagalba nepaskirta, advokatui mokėtinos sumos dydis yra advokato ir kliento susitarimo dalykas.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 33 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir 22 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą, *Valstybės žinios*, 2008-04-30, Nr. 50-1841.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 14 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-101/2006. Procesinio sprendimo kategorija 2.1.11.

Atstovų teisės ir pareigos

Atstovų pagal įstatymą teisės ir pareigos įvardintos BPK 54 straipsnyje. Įgaliotojų atstovų teisės nustatytos BPK 56 straipsnyje.

Atstovų teisių apimtis priklauso nuo to, kokio proceso dalyvio interesams yra atstovaujama.⁹² Todėl analizuojant atstovų procesinį statusą, tikslinga būtų atskirai aptarti tų proceso dalyvių teises, kurie gali būti atstovaujami.

Atstovas pagal įstatymą paprastai dalyvauja procese kartu su asmeniu, kuriam atstovauja (BPK 53 straipsnio 3 dalis).

Įtariamojo atstovas pagal įstatymą turi teisę žinoti, kuo įtarimas jo atstovaujamas asmuo; dalyvauti jo apklausoje, pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.⁹³ Be to, įtariamasis turi teisę pranešti apie savo suėmimą (BPK 128 straipsnis) ar sulaikymą (BPK 140 straipsnis) artimiesiems, turi teisę į priemonės pasirūpinti vaikais ir turtu suėmimo atveju (BPK 129 straipsnis), teisę apskusti nutartis dėl suėmimo (BPK 130 straipsnis), turi teisę reikalauti paduodant skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl pernelyg ilgos trukmės (BPK 215 straipsnis), taip pat skusti sprendimus nutraukti ikiteisminį tyrimą (BPK 214 straipsnis), savo iniciatyva prašyti atnaujinti tyrimą (BPK 217 straipsnis).⁹⁴ Taigi, įtariamojo atstovas pagal įstatymą gali padėti jam pasinaudoti ir šiomis procesinėmis teisėmis.

Kaltinamojo atstovas pagal įstatymą turi teisę žinoti, kuo kaltinamas jo atstovaujamas asmuo, ir gauti kaltinamojo akto nuorašą; susipažinti teisme su byla, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ir nuorašus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant; nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus; duoti paaiškinimus apie teismo tiriamos bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę apie kitus nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštus prašymus; apskusti teismo nuosprendį ir nutartis.⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-233/2008 nurodė, kad asmens teisės žinoti, kuo jis yra kaltinamas, sudėtiniai aspektai yra kaltinamajame akte

⁹² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. p. 94.

⁹³ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 154.

⁹⁴ Naudotasi Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro Rolando Tilindžio komentaru. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.].Prieiga per internetą:

< <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1206/Default.aspx>>.

⁹⁵ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 154.

išdėstytos pavojingos veikos faktinės aplinkybės ir jų teisinis vertinimas (veikos kvalifikavimas). Atsižvelgiant į tai, kad nuo kaltinamojo akto įteikimo kaltinamajam momentu jis žino, kuo yra kaltinamas, šis procesinis dokumentas turi būti surašytas išsamiai ir tiksliai.⁹⁶

Pažymėtina, kad nuteistojo bei išteisintojo atstovai pagal įstatymą turi teisę paduoti apeliacinį skundą nepriklausomai nuo šių proceso dalyvių valios, vadinasi, šiuo atveju, atstovų pagal įstatymą nuteistojo ar išteisintojo valia nesaisto.

Be to, BPK 44 straipsnio 7 dalyje nurodyta, kad nusikalstamos veikos padarymu įtarimas ar kaltinamas asmuo turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie jam pareikšto kaltinimo pobūdį bei pagrindą, turėti pakankamai laiko bei galimybių pasirengti gynybai, pats apklausti liudytojus arba prašyti, kad liudytojai būtų apklausti, nemokamai naudotis vertėjo paslaugomis, jeigu nesupranta ar nekalba lietuviškai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-7-393/2005 nurodė, kad kaltinamojo teisė pačiam apklausti liudytojus ir prašyti, kad jie būtų apklausti, suformuota BPK 44 straipsnio 7 dalyje, iš esmės atitinka jos formulavimą Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje (kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę kad jis galėtų apklausti kaltinimo liudytojus arba turėtų teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir turėtų teisę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams). Šią teisę kaltinamasis įgyvendina pats, taip pat per savo atstovą ir gynėją.⁹⁷

Jeigu įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis yra suimtas, atstovas pagal įstatymą gali su juo pasimatyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo leidimu.⁹⁸ Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atsisakymas leisti pasimatyti turėtų būti motyvuotas ir įforminamas priimant nutarimą, o teisėjo – nutartį. Toks atsisakymas gali būti skundžiamas bendra tvarka, numatyta BPK penktajame skirsnyje: ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmus ir nutarimus galima apskusti ikiteisminį tyrimą organizuojančiam ir jam vadovaujančiam prokurorui, o jei pastarasis atsisako patenkinti šį skundą, toks jo nutarimas gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui; prokuroro proceso veiksmus ir nutarimus proceso galima apskusti aukštesniajam prokurorui, o jei šis atsisako patenkinti skundą, tai jo nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui; ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamus proceso veiksmus ir jo priimtas nutartis (išskyrus tas, kurios neskundžiamos pagal BPK 64 straipsnį)

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-233/2008. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.4.4.2.1.; 2.3.3.4.; 3.1.5.8.; 3.1.5.9.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 4 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-393/2005. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.5.4; 1.1.6.1; 1.2.26.3; 2.1.2.12; 2.1.3.3; 2.3.3.1. Prieiga per internetą: http://www.lai.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28954. [žiūrėta 2009 m. kovo 30 d.]

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 154.

galima apskūsti BPK X dalyje nustatyta tvarka. Atstovui pagal įstatymą gavus leidimą pasimatyti su suimtu įtariamuoju, kaltinamuoju ar nuteistuoju, šie pasimatymai turėtų vykti nedalyvaujant pašaliečiams, sudarant reikiamas sąlygas netrukdomai aptarti atstovaujamo proceso dalyvio teisėtų interesų gynimo klausimus.⁹⁹

Kai atstovas pagal įstatymą dalyvauja atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, jis turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teisėjui leidus užduoti klausimus proceso dalyviams, stebėti, kad nebūtų pažeidžiami jo atstovaujamo asmens teisės ir teisėti interesai, pareikšti prašymus ir pastabas, įrašytinas į proceso veiksmo protokolą.

Jeigu bylos nagrinėjimo metu prireikia, atstovas pagal įstatymą gali būti šaukiamas duoti parodymus kaip liudytojas, nes jis gali išsamiai charakterizuoti savo atstovaujamą asmenį ir suteikti kitos bylai svarbios informacijos. Tai reiškia, kad tokiam atstovui priklausys liudytojo teisės bei pareigos. Pasak BPK komentaro autorių, šiuo atveju dviejų skirtingų procesinių funkcijų sudvejinimas nesusikerta ir leidžia geriau užtikrinti atstovaujamo asmens interesų gynybą.¹⁰⁰ Tačiau sugretinus įstatyminio atstovo vaidmens paskirtį baudžiamajame procese - dalyvauja atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo ir padeda šiam asmeniui pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis – su galimybe jį apklausti kaip liudytoją, kyla abejonių dėl galiojančio atstovavimo instituto principo *qui facit per alium, facit per se* (lot. – tas, kuris veikia per atstovą, veikia per save) tinkamo įgyvendinimo.¹⁰¹ Atstovai gina teisėtus atstovaujamojo asmens interesus, tai logiška, kad jie suinteresuoti bylos baigtimi. Šis suinteresuotumas yra procesinis – atstovas gina ne savo teises ir interesus, o atstovaujamojo, neperžengdamas jam suteiktų teisių ir įgaliojimų. Taigi, atstovas tampa procesiškai suinteresuotas bylos baigtimi kaip ir atstovaujamas. Liudytojas baudžiamajame procese yra asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių (BPK 78 straipsnis). Tai reiškia, kad atstovas įgyvendina kito asmens (atstovaujamojo) procesinį subjektiškumą, o liudytojas atlieka procesinę-pagalbinę funkciją – duoda parodymus apie žinomas reikšmės bylai išnagrinėti turinčias aplinkybes.

Skiriasi ir kriterijai, nuo kurių priklauso liudytojo bei atstovo pagal įstatymą atsiradimas procese. Jau minėjau, kad esant atstovavimui pagal įstatymą atstovavimo teisinių santykių atsiradimo pagrindas yra įstatymas.¹⁰² Taigi, tokių teisinių santykių atsiradimas iš esmės nepriklauso nuo šalių

⁹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 154.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 155.

¹⁰¹ JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Teisės žinios*, 2006, Nr. 2-3 (15-16). p. 36.

¹⁰² LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2003. p. 287.

valios. Pačiame įstatyme, o šiuo atveju BPK 53 straipsnyje, yra nurodyta, kokiom sąlygom, kokiems asmenims galima atstovauti ir kokie asmenys gali būti atstovais. Kalbant apie veiksmus, lemiančius asmens tapimą liudytoju procese, galima vaizdingai teigti, kad liudytojas gimsta kartu su nusikaltimo aplinkybėmis.¹⁰³ Jis neturi suinteresuotumo bylos baigtimi. Vadinasi, ir liudytojas, ir įstatyminis atstovas turi skirtingą procesinę padėtį baudžiamajame procese. Kyla klausimas, kaip nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą gali būti šaukiamas duoti parodymus kaip liudytojas, jeigu jis yra suinteresuotas bylos baigtimi. Žinoma, šioms funkcijoms suderinti gali turėti papildomą įtaką ir minėtų proceso subjektų parodymų dalykas – šiuo konkrečiu atveju – nukentėjusiųjų apibūdinančios žinios.¹⁰⁴ Tačiau, ir liudytojas, ir įstatyminis atstovas turi procesinį individualumą, o jų procesinių funkcijų sudvejėjimas iškreipia tai ir prieštarauja principui *electa una via, non datur recursus ad alteram* (lot. tam, kuris pasirinko vieną kelią, negalima eiti kitu).

Problema kyla ir dėl BPK 54 straipsnio 3 dalies suderinamumo su BPK 80 straipsnio 3 punktu. BPK 54 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atstovai pagal įstatymą gali būti apklausiami kaip liudytojai, nors BPK 80 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai negali būti apklausiami kaip liudytojai dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas. Praktiniu požiūriu vargu ar atstovų veiksmų, padedant pasinaudoti nukentėjusiajam asmeniui jam suteiktomis teisėmis, apimtis „nepateks“ į jo, kaip atstovo, tiesioginių funkcijų turinį.¹⁰⁵ Taigi, manytina, nėra logikos nustatyti leidimą apklausti atstovą pagal įstatymą kaip liudytoją ir tuo pačiu metu uždrausti tai daryti.

Atstovas pagal įstatymą gali dalyvauti procese ir kaip civilinis ieškovas ar civilinis atsakovas. Tuo atveju, kai nepilnamečio įtariamojo ar kaltinamojo įstatyminis atstovas yra materialiai atsakingas už jo atstovaujamo asmens nusikalstama veika padarytą žalą, jis įtraukiamas į procesą kaip civilinis atsakovas. Taigi, jam tenka šio proceso dalyvio teisės bei pareigos. Kita vertus, nepilnamečio arba neveiksniaus nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą privalo ginti turtinius savo atstovaujamo asmens interesus, vadinasi, jis gali dalyvauti procese kaip civilinis ieškovas.

Nukentėjusiojo atstovai pagal įstatymą padeda šiam proceso dalyviui pasinaudoti teisėmis, numatytomis BPK 28 straipsnio 2 dalyje: teise teikti įrodymus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla; dalyvauti byla nagrinėjant teisme; apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskųsti nuosprendį ar nutartį; pasakyti baigiamąją kalbą. Be to, nukentėjusysis turi teisę žinoti apie

¹⁰³ JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Teisės žinios*, 2006, Nr. 2-3 (15-16). p. 36.

¹⁰⁴ JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Teisės žinios*, 2006, Nr. 2-3 (15-16). p. 36.

¹⁰⁵ JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Teisės žinios*, 2006, Nr. 2-3 (15-16). p. 36.

įtariamajam paskirtą kardomąją priemonę suėmimą bei jos pakeitimą paleidžiant įtariamąjį į laisvę (BPK 128 straipsnio 4 dalis). Privataus kaltinimo bylose (BPK 407-408 straipsniai) nukentėjusysis arba jo atstovas gali patys palaikyti kaltinimą, t.y., dalyvaudami nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, jie palaiko kaltinimą, pateikia įrodymus ir dalyvauja juos tiriant, dalyvauja baigiamosiose kalbose, pateikia pasiūlymų dėl teisiama jame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo (BPK 34 straipsnis). Jei privataus kaltinimo byla turi visuomeninę reikšmę ar žala padaryta negalinčiam dėl svarbių priežasčių ginti savo teisėtų interesų asmeniui, tokiam nukentėjusiajam teisę į baudžiamojo proceso pradėjimą ar valstybės palaikomą kaltinimą privalo užtikrinti prokuroras (BPK 409 straipsnis).¹⁰⁶ Vadinasi, įstatyminis nukentėjusiojo atstovas padeda šiam asmeniui pasinaudoti ir šiomis teisėmis.

Jau minėta, kad BPK 109 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį BPK 115 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išimtiniais atvejais, kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-163/2007 išaiškino, kad įstatymas suteikia teismui teisę esant būtinybei perduoti ieškinio sprendimą civilinio proceso tvarka. Nagrinėjant ieškinį civilinio proceso tvarka tiek nuteistasis, tiek civiliniai atsakovai turės galimybę ginti savo teises, ginčydami pareikštų civilinių ieškinių pagrįstumą bei dydį.¹⁰⁷

Lietuvos Aukščiausiasis teismas nutartyje Nr. 2K-158/2001 nurodė, kad toks sprendimas sukelia teises pasekmes, nes civiliniam ieškovui nebereikia įrodinėti, ar yra ieškinio pagrindas, o įrodinėjamas tik ieškinio dydis.¹⁰⁸

BPK 56 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įgaliotasis atstovas turi tas pačias teises, kaip ir atstovaujamas proceso dalyvis.

¹⁰⁶ Naudotasi Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro Rolando Tilindžio komentaru. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1206/Default.aspx>>.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-163/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.25.5; 2.1.12.2.1.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 13 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-158/2001. Procesinio sprendimo kategorija: 2.2.5. Prieiga per internetą: < http://www.lai.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=20083>. [žiūrėta 2009 m. kovo 27 d.].

Civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas, o tai reiškia, kad ir jų įgaliotasis atstovas, turi šias teises: duoti paaiškinimus dėl civilinio ieškinio esmės; teikti įrodymus; pateikti prašymus ir pareikšti nušalinimus; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ar nuorašus; dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme; skusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo veiksmus bei sprendimus, kiek jie susiję su civiliniu ieškiniu; dalyvauti nagrinėjant bylą apeliacine tvarka (BPK 110 straipsnio 2 dalis, BPK 111 straipsnio 2 dalis).

Nukentėjusiojo įgaliotasis atstovas naudojasi tomis pačiomis teisėmis kaip ir jo įstatyminis atstovas (apie tai jau kalbėta).

Kalbant apie asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas, atstovų teises, viena iš svarbiausių procesinių teisių laikoma teisė tokių priemonių skyrimą ar jų terminų pratęsimą apskusti: prokuroro nutarimą skirti laikiną nuosavybės teisės apribojimą ikiteisminio tyrimo teisėjui (BPK 151 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad šį skundą ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo išnagrinėti ne vėliau kaip per tris dienas nuo skundo gavimo dienos), o pastarojo sprendimą – aukštesniajam teismui (šio teismo priimta nutartis yra galutinė ir neskundžiama); teismo sprendimą taikyti turto konfiskavimą BPK X dalyje nustatyta tvarka.

Asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką (specialusis liudytojas), turi teisę apklausos metu turėti įgaliotąją atstovą, reikalauti būti pripažintas įtariamuoju (BPK 82 straipsnio 3 dalis). Jei specialusis liudytojas pasinaudoja BPK 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta teise apklausos metu turėti įgaliotąją atstovą, tai apklausa atliekama dalyvaujant jo pasirinktam įgaliotajam atstovui. Kitos teisės, kurias turi specialusis liudytojas yra šios: duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba; susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas; prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai; pats surašyti parodymus; įstatymų numatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones; gauti turėtų išlaidų atlyginimą. Įgaliotasis atstovas, dalyvaudamas apklausoje, padeda specialiajam liudytojui pasinaudoti šiomis jo turimomis teisėmis.

Jau minėjau, kad civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas, o taip pat ir jų įgaliotieji atstovai, turi teisę ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ir nuorašus. Kyla klausimas, kaip jie tai turėtų padaryti ikiteisminio tyrimo metu, jeigu jie nenurodyti kaip asmenys, turintys teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis BPK 181 straipsnio 1 dalyje. Ši civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo teisė išplaukia iš BPK 110 straipsnio 2 dalies bei BPK 111 straipsnio 2 dalies. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos generalinio

prokuroro 2003 metų balandžio 18 dienos įsakymu patvirtintomis rekomendacijomis,¹⁰⁹ civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas, norėdami susipažinti su bylos medžiaga, pateikia rašytinį ar žodinį prašymą prokurorui, atliekančiam ikiteisminį tyrimą ar jį kontroliuojančiam. Rašytinis prašymas būtinas, kai minėti proceso dalyviai prašo pasidaryti bylos dokumentų kopijas. Rašytiniai prašymai gali būti paduodami ir per ikiteisminio tyrimo pareigūną, atliekantį ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus. Pastarasis tokį prašymą privalo per vieną dieną perduoti prokurorui. Civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams susipažinti gali būti pateikta tik tos nusikalstamos veikos, dėl kurios asmuo patyrė turtinės ar neturtinės žalos, kuri buvo pagrindas pripažinti jį civiliniu ieškovu ar įtraukti į bylą civiliniu atsakovu, ikiteisminio tyrimo medžiaga.¹¹⁰ Prokuroras turi teisę neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis ir tuomet, jeigu minėtų proceso dalyvių susipažinimas pakenktų ikiteisminio tyrimo sėkmei. Kitų proceso dalyvių teisė susipažinti su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu įgyvendinama tokia pačia tvarka.

Įstatymų leidėjas, apibrėždamas atstovų pagal įstatymą procesinę padėtį, nurodė, kad šie „padeda atstovaujajam pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis“ (BPK 54 straipsnio 1 dalis), o įgaliotieji atstovai „turi tas pačias teises kaip ir jo atstovaujamas proceso dalyvis“ (BPK 56 straipsnio 1 dalis). Kyla klausimas, ar „padėjimas asmeniui pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis“ ir „tokių pat teisių kaip jo atstovaujamas asmuo turėjimas“ atstovams suteikia vienodą procesinę padėtį. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne žodis *padėti* reiškia pagelbėti kietiems, o *turėti* - galėti naudotis. Žodyninės šių žodžių reikšmės suponuoja mintį, kad asmuo, galintis naudotis, yra „geresnėje padėtyje“ negu tas, kuris gali pagelbėti. Žvelgiant iš kitos pusės, atstovo pagal įstatymą ir atstovo pagal įgaliojimą vaidmuo procese skiriasi, todėl lyginti jų procesinę padėtį lyg ir nėra tikslinga. Įstatyminio atstovo dalyvavimo baudžiamajame procese paskirtis yra padėti jo atstovaujajam asmeniui teisėtais būdais ir priemonėmis ginti savo interesus.¹¹¹ Įgaliotojo atstovo pagrindinė dalyvavimo baudžiamajame procese funkcija – profesionalios ir kvalifikuotos teisinės pagalbos teikimas. Taigi, esminis jo dalyvavimo procese tikslas - ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo teisme metu profesionaliai ir kvalifikuotai pateikti viską, kas naudinga ginant nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, užstato davėjo, asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei specialiojo liudytojo teises bei teisėtus interesus.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 „Rekomendacijos dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“, *Valstybės žinios*, 2003-04-25, Nr. 39-1807.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 „Rekomendacijos dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“, *Valstybės žinios*, 2003-04-25, Nr. 39-1807.

¹¹¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 154.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje Nr.2K-553/2007 nurodė, kad privataus kaltinimo bylų proceso paskirtis – kuo geresnė ir efektyvesnė žmonių, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, teisėtų interesų apsauga.¹¹² Dėl šios priežasties privačiam kaltintojui (nukentėjusiajam ar jo atstovui) baudžiamajame procese numatytos plačios procesinės galimybės ginant teisėtus savo interesus. Privataus kaltintojo teisės numatytos BPK 34 straipsnyje. Antroje šio straipsnio dalyje nustatyta, kad privatus kaltintojas, dalyvaudamas nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, palaiko kaltinimą, pateikia įrodymus ir dalyvauja juos tiriant, dalyvauja baigiamosiose kalbose, pateikia pasiūlymų dėl teisiamaajame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo. Atsižvelgiant į tai, kad privataus kaltinimo procesas prasideda nuo proceso pirmos instancijos teisme (ikiteisminis tyrimas tokiaame procese nėra daromas), privačiam kaltintojui suteiktos teisės iš esmės yra analogiškos toms, kuriomis teismo proceso metu naudojasi prokuroras.¹¹³ BPK 34 straipsnio 2 dalyje akcentuotos teisės, reikalingos kaltinimo funkcijai palaikyti. Be šių teisių, nagrinėjant bylą pirmos instancijos teisme privatus kaltintojas naudojasi visomis teisėmis, kurios numatytos nukentėjusiajam ar jo atstovui (skaityti prie nukentėjusiojo teisių).¹¹⁴ BPK 34 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad privatus kaltintojas turi teisę dalyvauti apeliaciniame procese. Apeliaciniai skundai privataus kaltinimo procese paduodami ir nagrinėjami bendra tvarka, esant išimčiai, kad apeliaciniame procese prokuroras nedalyvauja.¹¹⁵

Kalbant apie atstovų pareigas, įstatyminis atstovas šaukiamas privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ir į teismą, ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu laikytis nustatytos tvarkos (BPK 54 straipsnio 2 dalis). Įgaliotasis atstovas, privali teikti atstovaujajam asmeniui teisinę pagalbą, atstovauti jo teisėms ir teisėtiems interesams, šaukiamas atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ir į teismą, ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu laikytis nustatytos tvarkos. Neatvykti pagal šaukimą atstovui galima tik dėl svarbių priežasčių. Svarbios asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežastys įvardintos BPK 37 straipsnio 1 dalyje. Pažymėtina, kad šis sąrašas nėra baigtinis, nes kaip nustatyta BPK 37 straipsnio 2 dalyje – ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo sprendimu svarbia asmens nedalyvavimo priežastimi gali būti pripažinta ir kitokia neatvykimo priežastis.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. liepos 10 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-553/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.4.8; 2.1.6.2; 2.3.3.4.

¹¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 72.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 72.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 72.

Jau ne kartą buvo minėta, kad advokatas, o taip pat ir advokato padėjėjas, yra profesionalią teisinę pagalbą teikiantys asmenys. Dėl šios priežasties jiems keliami aukštesni reikalavimai: jų veiklos apribojimai numatyti Advokatūros įstatymo 25 straipsnyje (plačiau skaityti 32 puslapyje); jų veiksmus riboja ir advokatų veiklos principai, numatyti Advokatūros įstatymo 5 straipsnyje (plačiau skaityti 30-31 puslapiuose); teisines paslaugas teikti jie gali atsisakyti tik dėl svarbių priežasčių, numatytų Advokatūros įstatymo 40 straipsnyje; advokatu siekiančiam tapti asmeniui Advokatūros įstatymo 7 straipsnyje numatyti specialūs reikalavimai; advokatai privalo laikytis pareigų, numatytų ne tik BPK, bet ir Advokatūros įstatymo 39 straipsnyje:

1. sąžiningai atlikti savo pareigas. Advokatas privalo laikytis Lietuvos advokatų etikos kodekso reikalavimų ir elgtis dorai bei pilietiškai;

2. savo veikloje laikytis duotos advokato priesaikos ir įstatymų;

3. saugoti advokato veiklos metu jam patikėtą informaciją ir jos neatskleisti;

4. teismo posėdžio metu dėvėti mantiją;

5. nuolat tobulinti profesinę kvalifikaciją;

6. Lietuvos Respublikos archyvų įstatymo nustatyta tvarka saugoti advokato veiklos dokumentus.

7. Advokatas privalo kas penkeri metai Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nustatyta tvarka pasitikrinti sveikatą.

Vis dėl to, advokatas ir advokato padėjėjas turi ir daugiau teisių, negu kiti atstovai. Advokatūros įstatymo 44 straipsnyje nustatyta, kad advokatas, vykdydamas advokato veiklą, turi teisę:

1. gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų veiksmingoms teisinėms paslaugoms teikti reikalingą valstybės ir savivaldybių institucijų turimą ar kontroliuojamą informaciją, dokumentus, jų nuorašus arba motyvuotą atsisakymą juos pateikti;

2. savarankiškai rinkti teisinėms paslaugoms teikti reikalingus duomenis, kuriuos advokatas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis, t. y. gauti iš asmenų reikalingus dokumentus ar jų nuorašus, ar kitokią teisinėms paslaugoms teikti reikalingą informaciją. Advokato kreipimesi turi būti pateikti duomenys, įrodantys prašomų pateikti dokumentų ar jų nuorašų ryšį su teisinių paslaugų teikimu. Asmenys, pateikę advokatui reikalingus duomenis, turi teisę į būtinų tokios informacijos pateikimo sąnaudų kompensavimą, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus;

3. susipažinti su teismų ir kitų institucijų, nagrinėjančių ginčus ir skundus, praktika, taip pat ir su priimtais įsiteisėjusiais teismų sprendimais, nuosprendžiais, nutartimis ir bylų medžiaga. Jeigu ginčas ar skundas buvo nagrinėjamas uždareme teismo posėdyje, pateikiama susipažinti tik ta bylos

medžiaga, kurioje nėra duomenų, dėl kurių skundas ar ginčas buvo nagrinėjamas uždarame teismo posėdyje;

4. daryti bylos, kurioje jis yra atstovas ar gynėjas, dokumentų kopijas, išskyrus bylas, kurios nagrinėtinos uždarame teismo posėdyje;

5. tvirtinti bylai nagrinėti teisme reikalingų rašytinių įrodymų nuorašus. Nuorašų tvirtinimo ir registravimo tvarką nustato Lietuvos advokatūra, suderinusi su Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija;

6. naudotis kitomis įstatymų numatytais teisėmis, susijusiomis su advokato veikla.

Advokatams ir jų padėjėjams numatytos ir jų veiklos garantijos (Advokatūros įstatymo 46 straipsnis):

1. Advokatas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias sužinojo atlikdamas savo profesines pareigas.

2. Atliekantys savo profesines pareigas advokatai negali būti tapatinami su savo klientais ir jų bylomis.

3. Draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kitokį susižinojimą ar veiksmus, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Šis leidimas taikomas tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusiems dokumentams.

4. Krata ar poėmis advokato, įrašyto į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą, darbo vietoje, gyvenamosiose patalpose, transporto priemonėje, asmens krata, dokumentų, pašto siuntos apžiūra, patikrinimas ar poėmis gali būti atliekami tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam advokatui. Lietuvos advokatūra privalo patvirtinti ir pateikti suinteresuotoms institucijoms Lietuvos advokatūros įgaliotų advokatų sąrašą. Dalyvaujantis Lietuvos advokatūros advokatų tarybos narys arba jos įgaliotas advokatas turi užtikrinti, kad nebūtų paimti dokumentai, nesusiję su advokatui pareikštais įtarimais ar kaltinimais.

5. Draudžiama viešai arba slaptai susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą. Advokato profesinę paslaptį sudaro kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis bei pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys.

6. Kad advokatas tapo įtariamuoju ar kaltinamuoju arba kad atlikti proceso veiksmai, turi būti pranešta Lietuvos advokatūrai.

Šios teisės ir garantijos suteikia advokatui ir advokato padėjėjui platesnes procesines galimybes teikiant kvalifikuotą ir profesionalią teisinę pagalbą, sudaro tinkamas sąlygas ginti teisėtus nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, užstato davėjo, asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas bei specialiojo liudytojo interesus.

BPK 45 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Teisės proceso dalyviams turi būti aiškinamos ne tik tais atvejais, kai tokia procedūra aiškiai numatyta įstatyme, bet ir kiekvienu atveju, kai su proceso dalyviais atliekamas koks nors procesinis veiksmas.¹¹⁶ Apie tai, kad teisės išaiškintos, pažymima procesiniuose dokumentuose. Šis BPK straipsnis įpareigoja ne tik išaiškinti teises, bet ir sudaryti tinkamas galimybes proceso dalyviams realiai tomis teisėmis pasinaudoti. Vis dėl to, kaip praktika rodo, teisėsaugos institucijų pareigūnai šią savo pareigą ne visada vykdo.

Juridinio asmens atstovavimas

Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė istoriškai kildinama iš bendrosios teisės sistemos valstybių. Atsakomybės nustatymas pagrįstas tuo, kad teisės pažeidėjui ne visada tikslinga taikyti vien civilinės teisės sankcijas. Civilinių sankcijų paskirtis yra kompensacinė ir jos nebaugina teisės pažeidėjo. Juridinių asmenų teisinės atsakomybės priemonės gali būti reglamentuojamos įvairiose šakose (taikomos administracinės, finansų teisės priemonės ir kt.). Tačiau griežčiausios valstybės prievartos priemonės turėtų būti skiriamos tik teismų, laikantis baudžiamąjo proceso numatytą kaltinamojo teisių garantijų.¹¹⁷

Baudžiamąją atsakomybę įmonėms bendrosios teisės valstybėse imta taikyti XIX a. viduryje. Jau tada *common law* sistemoje buvo sprendimų, leidusių taikyti bausmę ne vien fiziniams asmenims. Tai vadinamoji *vicarius habilitas* (pakaitinė atsakomybė) konstrukcija, kuri leidžia taikyti darbdaviui baudžiamąją atsakomybę už jam pavaldžių darbuotojų nusikaltimus.¹¹⁸

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 97.

¹¹⁷ ŠULIJA, Vytautas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, t. 41 (33). p. 102.

¹¹⁸ DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008. p. 232.

Juridinių asmenų atsakomybės klausimas daugelį metų buvo laikomas problemišku dėl to, kad juridiniai asmenys laikyti teisinėmis fikcijomis, buvo sunku rasti adekvačias baudžiamąsias priemones – sankcijas, nebuvo įmanoma nustatyti juridinių asmenų kaltės.¹¹⁹

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcijos įteisinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje neabejotinai yra vienas iš didžiausių naujovių, kuri atspindi šiuolaikinių teisinių idėjų įgyvendinimą reformuojant Lietuvos baudžiamąją teisę. Preciziškas šių įmonių atsakomybės formą reglamentuojančių nuostatų perkėlimas iš kai kurių tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų valstybių baudžiamųjų įstatymų į Lietuvos baudžiamąją teisę sudaro teisinės prielaidas Lietuvos baudžiamosios teisės praktikoje taikyti pavienius įmonės kaltės modelius.¹²⁰

Juridinio asmens kaip nusikalstamos veikos subjekto samprata baudžiamuosiuose įstatymuose neapibrėžiama. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.33 straipsnio 1 dalyje įvardinta, jog juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Juridinis asmuo, kaip ir fizinis asmuo, yra teisės subjektas. Teisnumas ir veiksnumas pripažįstamas esminiu juridinio asmens požymiu.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.81 straipsnyje reglamentuota, jog juridiniai asmenys įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per savo organus, kurie sudaromi ir veikia pagal įstatymus ir juridinių asmenų steigimo dokumentus. Įstatymų ar steigimo dokumentų nustatytais atvejais juridinis asmuo gali įgyti civilines teises ir pareigas per savo dalyvius. Juridinio asmens valdymo organų nariai gali būti tik fiziniai asmenys. Tad juridinio asmens vardu visada veikia konkretūs fiziniai asmenys.

Siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn įmonę, įstaigą ar organizaciją būtina remtis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso straipsnių nuostatomis, nustatančiomis juridinių asmenų požymius ir rūšis, taip pat specialiųjų įstatymų, taikomų atskirų įmonių veiklai, normomis. Baudžiamoji atsakomybė gali kilti tiek privatiems, tiek viešiesiems juridiniams asmenims, išskyrus valstybę, savivaldybę, valstybės ir savivaldybės institucijas bei įstaigas, taip pat tarptautines viešąsias organizacijas. Teisiniu požiūriu juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagrįsta civilinėje teisėje suformuluota *respondeat superior* doktrina: bendrovė turi būti laikoma atsakinga už veikas, jei jas padaro bendrovės darbuotojas, atlikdamas pavestas funkcijas.¹²¹

¹¹⁹ MEŠKYS, Linas. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, 2006, t. 4 (82). p. 61.

¹²⁰ SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2006. p. 7-8.

¹²¹ ŠULIJA, Vytautas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, t. 41 (33). p. 93.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas nutarime Nr. 55 pažymėjo, kad nusikalstamą veiką, už kurios padarymą baudžiamojon atsakomybėn traukiamas juridinis asmuo, gali padaryti tik BK 20 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatyti atitinkamą teisinį statusą turintys fiziniai asmenys. Jie visais atvejais byloje turi būti nustatyti. Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nėra sąlygota aplinkybės, ar nusikalstamą veiką padaręs fizinis asmuo yra pats patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Toks asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės įstatyme numatytais pagrindais (pvz., vadovaujantis BK 38, 39 straipsniais ir pan.), tačiau tai nepašalina juridinio asmens atsakomybės. BK 20 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytų fizinių asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn dar nereiškia, kad už padarytas veikas visais atvejais baudžiamojon atsakomybėn traukiamas ir juridinis asmuo. Spręsdami, ar juridinis asmuo trauktinas baudžiamojon atsakomybėn, teismai kiekvienu atveju turi įvertinti, ar juridinis asmuo pakankamai atidžiai kontroliavo nusikalstamą veiką padariusių savo darbuotojų ar atstovų veiklą, ėmėsi pakankamų nusikalstamų veikų prevencijos priemonių, buvo įdiegęs atitinkamų standartų veikloje laikymosi programą ir kt.¹²²

Svarbu pabrėžti, jog baudžiamajame procese ypač reikšmingas yra atstovavimo juridiniam asmeniui institutas. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas BPK buvo išskirtas į atskirą XXVIII skyrių. Todėl atstovavimas juridiniam asmeniui reglamentuojamas ne tik prie bendrųjų atstovavimo nuostatų, įtvirtintų BPK 53-56 straipsniuose, bet ir BPK 388 straipsnyje.

Jau minėta, kad BPK 55 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendroji taisyklė, jog įgaliotuoju atstovu gali būti advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu - ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliojo atstovauti savo interesams.

Juridinio asmens atstovu, kaip detalizuota BPK 55 straipsnio 1 dalyje, gali būti:

- juridinio asmens vadovas; arba
- įgaliotas darbuotojas ar advokatas.

BPK 55 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog įgaliotajam atstovui leidžiama dalyvauti procese, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl atstovo dalyvavimo procese priima nutarimą, o teismas - nutartį. Atstovaujamas asmuo gali bet kuriuo metu atsisakyti atstovo paslaugų arba pasirinkti kitą atstovą.

Kai traukiamas baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo, bylų procesui netinka įprastinės įtariamojo ir kaltinamojo sąvokos, nes su juridiniu asmeniu kaip teisine substancija negalima atlikti

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223 straipsniai). Prieiga per internetą: < http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31289 >. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]

realaus ir konkretaus procesinio darbo, kurio metu realizuojama teisė pareikšti prašymus bei nušalinimus, apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo veiksmus, teikti įrodymus ir t.t. Tokio pobūdžio procesinis darbas gali būti atliekamas tik su konkrečiu asmeniu, koks ir yra trauktino baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovas.¹²³

BPK 388 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog trauktino baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovu gali būti juridinio asmens vadovas ar darbuotojas arba advokatas, juridinio asmens įgaliotas būti atstovu procese.

Reikia pastebėti, jog pirmiausia BPK numatyta, kad juridinio asmens atstovu gali būti juridinio asmens vadovas. Tai logiška, nes juridinio asmens vadovas atsako už juridinio asmens valdymą, veiklos organizavimą, taip pat už darbo rezultatus. Būtent vadovui tenka atsakomybė ne tik už teigiamus, bet ir už neigiamus juridinio asmens veiklos rezultatus.

Rekomendacijose dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo¹²⁴ 6 punkto 2 dalyje nustatyta, jog prie vadovaujančių asmenų pirmiausia priskirtinas juridinio asmens valdymo subjektas - įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas. Kai juridinis asmuo sudėtingos struktūros įmonė, prie vadovaujančių asmenų gali būti priskirti juridinio asmens skyrių ar padalinių vadovai. Aštuntame šių rekomendacijų punkte nurodyta, jog teisė atstovauti juridiniam asmeniui reiškia teisę veikti juridinio asmens vardu teisiniuose santykiuose su trečiaisiais asmenimis. Trauktino baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovu pirmiausia galėtų būti juridinio asmens valdymo organas - įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas, jeigu jis turi įgaliojimus. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr.06-1-10008-06 juridinis asmuo buvo atstovaujamas įmonės direktoriaus, kuris turėjo teisę jam atstovauti, priimti sprendimus juridinio asmens vardu bei kontroliuoti jo veiklą ir kuris veikė juridinio asmens vardu, jo naudai bei interesais.¹²⁵

Minėtų rekomendacijų 17 punkte nurodyta, jog juridinio asmens atstovu negali būti juridinio asmens vadovas, jeigu jis pats kaip fizinis asmuo traukiamas baudžiamojo atsakomybės už padarytą nusikalstamą veiką. Tokiu atveju, kai juridinio asmens vadovas kaip fizinis asmuo traukiamas baudžiamojo atsakomybės arba dėl kitokių priežasčių (ilgalaikės komandiruotės užsienyje, ligos ar pan.) negali būti trauktino baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovu, juo gali būti kitas

¹²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 409-410.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-188 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004-12-02, Nr. 173-6429.

¹²⁵ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. nagrinėtos baudžiamosios bylos Nr. 06-1-10008-06 medžiaga.

darbuotojas, kompetentingas atstovauti juridiniam asmeniui baudžiamajame procese (vadovaujantis darbuotojas). Bet kokių atvejų nereikėtų skirti atstovų žemiausios grandies darbuotojų (techninių sekretorių, sargų, valytojų ir pan.). Jeigu paskiriamas juridinio asmens atstovu netinkamas asmuo, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas turi teisę nepripažinti tokio paskyrimo.¹²⁶

Juridinio asmens atstovu gali būti advokatas, jei jis juridinio asmens yra įgaliotas būti atstovu procese. Advokatas gali būti įgaliotas atstovauti juridiniam asmeniui procese tuo atveju, jeigu juridinis asmuo neturi tam tinkamo darbuotojo, arba bet kokių kitų atvejų, jeigu juridinis asmuo mano, kad tikslinga, jog jo atstovu procese būtų advokatas.¹²⁷

Juridinio asmens vadovas ar darbuotojas arba advokatas kaip trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas privalo turėti įgaliojimą būti atstovu procese, kurį išduoda juridinio asmens vadovas ar jį pavaduojantis asmuo.

Kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras ikiteisminio tyrimo metu surenka pakankamai duomenų, kad fizinis asmuo juridinio asmens naudai padarė veiką, už kurią pagal įstatymą numatyta juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras raštu praneša juridiniam asmeniui, kad jis įgaliotų savo atstovą dalyvauti procese.¹²⁸ Kai pateikiamas įgaliojimas būti atstovu procese, kaip nurodyta BPK 388 straipsnio 2 dalyje, ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima nutarimą pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu. Kadangi nuo nutarimo priėmimo momento atstovas įgyja visas teises, kurias įstatymas suteikia įtariamajam, svarbu tinkamai parinkti šio veiksmo atlikimo momentą, nes jis gali turėti reikšmės ikiteisminio tyrimo rezultatams. Tiek per ankstyvas, tiek per uždelstas nutarimo priėmimas pažeidžia juridinio asmens teises ir neigiamai atsiliepia tyrimui. Parenkant nutarimo priėmimo momentą reikia atsižvelgti ir į nusikalstamos veikos tyrimo taktikos motyvus.¹²⁹

BPK 388 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog jeigu juridinis asmuo paskiria atstovu netinkamą asmenį arba visai atstovo nepaskiria, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę nutarimu paskirti juridinio asmens atstovą. Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 19 punkte detalizuota, jog jeigu juridinis asmuo paskiria atstovu netinkamą asmenį arba visai nepaskiria atstovo, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras nutarimu paskiria juridinio asmens atstovą iš vadovaujančias pareigas einančių arba kitų juridinio asmens darbuotojų. Nesant galimybės

¹²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 410.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-188. Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo patvirtinimo, *Valstybės žinios*, 2004-12-02, Nr. 173-6429.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 411.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai). Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 411.

paskirti tinkamą atstovą iš įmonės darbuotojų, atstovu skiriamas advokatas. Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą Nr.1-185/2007, nurodė, kad tais atvejais, kai juridinis asmuo neįgaliojo būti atstovu jokio darbuotojo ar advokato, vadovaujantis BPK 388 straipsnio 3 dalimi, atstovą tikslinga paskirti prokuroro nutarimu. Atsižvelgiant į tai, kad prokuroras neturi duomenų apie juridinio asmens darbuotojų kvalifikaciją ir gebėjimus tinkamai atstovauti juridinį asmenį, bei siekiant užtikrinti baudžiamojo proceso nešališkumo principą, juridinio asmens atstovą tikslinga paskirti pagal advokatų budėjimo grafiką nutarimo priėmimo dieną budintį advokatą. Vėliau įgaliojimu juridinio asmens generalinis direktorius įmonės interesus atstovauti įgaliojo kitą advokatą. Siekiant užtikrinti tinkamą atstovavimą baudžiamajame procese, tikslinga pakeisti atstovą ir juo skirti įmonės vadovo nurodytą asmenį.¹³⁰

Netinkamu trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovu gali būti pripažintas: a) skiriamas atstovu juridinio asmens vadovas arba darbuotojas, jeigu jis pats traukiamas kaip fizinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn už padarytą nusikalstamą veiką; b) juridinio asmens darbuotojas, jeigu jis yra neveiksnius arba dėl nepakankamo profesinio lygio bei menko išsilavinimo negali tinkamai suvokti atstovo pareigų esmės; c) advokatas, jeigu jis gali būti nušalintas nuo proceso, esant aplinkybėms, numatytioms BPK 61 str.¹³¹ Reikia pažymėti, jog juridinio asmens atstovas negali būti laikomas netinkamu dėl to, jeigu jis išradingai gindamas atstovaujamo juridinio asmens interesus sistemingai pareiškia prašymus arba kitokiais aktyviais veiksmais sukelia procesinių nepatogumų teisėsaugos institucijoms: ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui ar teismui.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 21 straipsnio 7 dalyje numatyta, jog pagal BPK 388 straipsnio 3 dalį trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovu gali būti skiriamas ir antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas, taikant šio įstatymo nuostatas, reguliuojančias antrinės teisinės pagalbos teikimą. Išlaidos, susijusios su trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovavimu, įstatymų nustatyta tvarka išieškomos iš valstybės biudžetą iš atstovaujamo juridinio asmens.

Baudžiamojo proceso metu gali būti paskirtas naujas trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas ne tik dėl asmens netinkamumo, tačiau ir dėl kitų priežasčių. Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 21 punkto 1 dalyje nustatyta, jog proceso metu dėl svarbių priežasčių (pvz., atstovu paskirtas asmuo nutraukė darbo santykius su įmone, išvyko iš komandiruotės ar susirgo) gali būti paskirtas kitas trauktino baudžiamojon atsakomybėn

¹³⁰ Vilniaus apygardos teismo 2007 m. nagrinėtos baudžiamosios bylos Nr. 1-185/2007 medžiaga.

¹³¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. p. 411.

juridinio asmens atstovas. Tai reiškia, kad atliekant ikiteisminį tyrimą gali būti vienas juridinio asmens atstovas, o bylą nagrinėjant teisme – jau kitas. Pažymėtina, kad nutarimas paskirti juridinio asmens atstovu kitą asmenį visuomet turi būti motyvuotas.

BPK 388 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog juridinio asmens atstovas procese naudojasi visomis teisėmis, kurias šis Kodeksas suteikia įtariamajam ir kaltinamajam, taip pat atlieka šių proceso dalyvių pareigas.

Taigi, juridinio asmens atstovas ikiteisminio tyrimo metu turi teisę: žinoti, kuo yra įtariamasis jo atstovaujamas juridinis asmuo; turėti gynėją; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.

Juridinio asmens atstovas bylos nagrinėjimo teisme metu turi teisę: žinoti, kuo kaltinamas jo atstovaujamas juridinis asmuo, ir gauti kaltinamojo akto nuorašą; susipažinti teisme su byla; nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba nuorašus; turėti gynėją; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant; nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus; duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareiktų prašymų; dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo; kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu; apskusti teismo nuosprendį ir nutartį (BPK 390 straipsnio 2 dalyje numatyta nuteisto juridinio asmens atstovo teisė apskusti nuosprendį apeliacine tvarka).

Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 20 punkte numatyta, jog juridinio asmens atstovui pasirašytinai įteikiamas pranešimas apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos. Jam išaiškinama, kad jis procese naudojasi visomis teisėmis, kurias BPK suteikia įtariamajam ir kaltinamajam, taip pat atlieka šių proceso dalyvių pareigas. Jis apklausiamas kaip trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas. Juridinio asmens atstovas apklausiamas ir apklausos protokolas surašomas vadovaujantis BPK 188 straipsnio reikalavimais. Reikia pažymėti, jog juridinio asmens atstovas apklausiamas iki kaltinamojo akto surašymo.

Proceso metu dėl svarbių priežasčių naujai paskirtas atstovas, kaip numatyta Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 21 punkto 2 dalyje, turi būti supažindintas su pranešimu apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, įtariamojo asmens teisėmis ir pareigomis, numatytomis BPK 21 straipsnyje.

Jei juridinio asmens atstovas pakeičiamas ir atsiranda naujas asmuo bylą nagrinėjant teisme, teismas turi priimti nutartį ir išaiškinti tokiam atstovui teises, BPK numatytas kaltinamajam.

Kyla klausimas, jeigu įmonė nedidelė, faktiškai jokios veiklos nevykdo ir ją sudaro vadovas ir vienas darbuotojas, kuris neturi jokių teisinių žinių, kad galėtų tinkamai atstovauti juridinį asmenį (pavyzdžiui, valytojas), ir įmonės vadovas patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn kaip fizinis asmuo, kas turėtų atstovauti tokį juridinį asmenį, jeigu jis neturi pakankamai lėšų pasisamdyti advokato. Valstybės garantuojama teisinė pagalba juridiniam asmeniui nepriklauso, vadinasi, už advokato paslaugas jis turi susimokėti pats. Taigi, jeigu juridinis asmuo lėšų advokatui nusamdyti turi tik ikiteisminiam tyrimui, tai teisme jis „lieka“ be atstovo. Buvo minėta, kad advokatas teikti teisinės paslaugas gali atsisakyti tik dėl svarbių priežasčių, nurodytų Advokatūros įstatymo 40 straipsnyje. Kliento nemokumas nėra laikoma svarbia priežastimi. Be to, advokatas kaip juridinio asmens atstovas procese atsiranda tik tuomet, kai yra priimta ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas. Tai leidžia daryti išvadą, kad advokatas, teikęs teisinės paslaugas juridiniam asmeniui ikiteisminio tyrimo metu, teisme negali atsisakyti ginti jo teisių ir teisėtų interesų, jeigu juridinis asmuo neturi pakankamai lėšų susimokėti už jo paslaugas.

Pažymėtina, jog trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas naudojasi visomis įtariamą ir kaltinamą teisėmis, išskyrus teisę duoti parodymus. Jeigu juridinį asmenį atstovaujantis juridinio asmens vadovas ar darbuotojas žino kokias nors reikšmingas bylai aplinkybes, jis ikiteisminio tyrimo metu ir nagrinėjant bylą teisme gali būti apklausiamas kaip liudytojas, nes atstovas nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir jam nėra suteikiama konstitucinė teisė neduoti parodymų.

Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 22 punkte numatyta, jog juridinio asmens atstovas proceso metu gali turėti gynėją arba kelis gynėjus. Tikslinga įvardinti, jog ši nuostata reikšminga tuomet, kai juridiniam asmeniui baudžiamajame procese atstovauja juridinio asmens vadovas arba kitas įgaliotas juridinio asmens darbuotojas.

Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo 24 punkte nurodyta, jog kardomoji priemonė juridinio asmens atstovui neskiriama. Atliekant ikiteisminį tyrimą dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, kitos procesinės prievartos priemonės, kaip numatyta šių rekomendacijų 25 punkte, taikomos vadovaujantis bendromis baudžiamąo proceso taisyklėmis, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį ir aplinkybes. Pažymėtina, kad prieš taikant laikinas procesines prievartos priemones, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras turėtų juridinio asmens atstovą raštu įspėti apie galimą šių priemonių taikymą. Susiklosčius neatidėliotinai situacijai, galima kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją ir be išankstinio juridinio asmens atstovo įspėjimo.

Pažymėtina, kad 2009 metais Seimo narių grupė, Lietuvos apeliacinis teismas bei nemažai kitų apylinkės ir apygardos teismų (paduota maždaug 20 prašymų) kreipėsi į Konstitucinį teismą, kad šis ištirtų BK 20 straipsnio 2 dalies, kurioje numatyta baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui už fizinio asmens padarytas veikas, konstitucingumą. Abejonės dėl ginčijamos nuostatos atitikties Konstitucijos 29 straipsniui grindžiamos tuo, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn traukiamas už kito (fizinio) asmens nusikalstamą veiką, o fizinis asmuo pagal baudžiamuosius įstatymus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik už jo paties padarytą nusikalstamą veiką ir tik esant jo kaltei, pažeidžia konstitucinį asmenų lygybės principą. Abejonės dėl BK 20 straipsnio 2 dalies atitikties Konstitucijos 31 straipsnio 5 daliai grindžiamos tuo, kad pagal BK 20 straipsnio 2 dalį už tą pačią nusikalstamą veiką gali būti baudžiamas ir ją padaręs fizinis asmuo, ir įmonė, taip pažeidžiant Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalį (niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą du kartus), 31 straipsnio 3 dalį (draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius) ir 31 straipsnio 1 dalį (asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu).

Apibendrinant galima teigti, jog atstovavimas juridiniam asmeniui baudžiamajame procese, skirtingai nei atstovavimas nukentėjusiam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui, užstato davėjui, asmeniui, kuriam konfiskuotas turtas ar laikinai apribotos nuosavybės teisės bei specialiajam liudytojui, yra privalomas. Juridinis asmuo pats negali įgyvendinti savo procesinių teisių ir apginti teisėtų interesų, todėl atstovas baudžiamojoje byloje turi dalyvauti vietoj fizinio asmens. Jau minėta, kad baudžiamajame procese juridinis asmuo gali būti civiliniu ieškovu, civilinius atsakovu ar asmeniu, traukiamu baudžiamojon atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka. Vadinasi, tiek civiliniu ieškovu ar civiliniu atsakovu pripažintas, tiek baudžiamojon atsakomybėn traukiamas juridinis asmuo, baudžiamajame procese savo procesinėmis teisėmis naudojasi per atstovą.

Išvados

Išnagrinėjus esminius atstovavimo baudžiamajame procese klausimus, darytinos tokios išvados:

1. Atstovavimo institutui ne tik Lietuvos, bet ir Rusijos bei Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymuose nėra skiriama pakankamai dėmesio. Įstatymų leidėjas žymiai didesnę dėmesį sutelkia į gynybos institutą. Dažnai užmirštama, kad ne tik kaltinamojo gynėjas, bet ir atstovas teikia baudžiamojo proceso subjektui teisinę pagalbą, siekiant užtikrinti šių asmenų teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese, sudaro tinkamas sąlygas baudžiamojo proceso tikslams pasiekti.

2. Situacija, kai tėvai išvyksta ieškoti darbo į užsienį, palikdami savo nepilnamečius vaikus giminaičiams, pažįstamiems, kaimynams, neturintiems teisės atstovauti ir ginti vaiko interesų, yra sudėtinga ir šiandien aktuali. Sprendžiant šią problemą BPK reikėtų papildyti nuostata, kad tėvai, prieš laikinai išvykdami į užsienį savo valią dėl nepilnamečio atstovavimo galėtų išreikšti kreipdamiesi į teismą. Teismas, atsižvelgęs į visas reikšmingas aplinkybes, vaikui paskirtą laikiną atstovą, kuris galėtų dalyvauti procese atstovo pagal įstatymą teisėmis.

3. Atstovavimo pagal įstatymą teisinių santykių atsiradimo pagrindas yra įstatymas, taigi, jis iš esmės nepriklauso nuo šalių valios. BPK 53 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atstovui pagal įstatymą, norint dalyvauti baudžiamajame procese, reikia pateikti rašytinį ar žodinį prašymą ir laukti, kol bus priimtas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis, nors toks asmuo turi visus įgaliojimą patvirtinančius dokumentus (pavyzdžiui, gimimo liudijimą, teismo nutartį skirti asmeniui globėju ir pan.). Civiliniame procese pats įgaliojimą patvirtinantis dokumentas suteikia asmeniui teisę būti įstatyminiu atstovu nuo pareiškimo momento. Manytina, ši nuostata turėtų būti įtvirtinta ir BPK.

4. BPK nenurodoma, per kokį terminą asmuo turėtų būti pripažįstamas nukentėjusiuoju. Nustačius, kad asmuo patyrė fizinės, turtinės ar moralinės žalos dėl nusikalstamos veikos, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, aktyviai ir nuosekliai gindamas nukentėjusįjį, privalo išspręsti pripažinimo nukentėjusiuoju klausimą kuo skubiau nuo ikiteisminio tyrimo pradžios, kad nukentėjusysis galėtų įgyvendinti baudžiamojo proceso įstatymo suteiktas teises, net jei ir negautas prašymas pripažinti jį nukentėjusiuoju.

5. Įgaliotasis atstovas civiliniame procese gali atlikti tik tuos veiksmus atstovaujamojo vardu, kurie nurodyti įgaliojime. Baudžiamajame procese padėtis kitokia. Advokato ar advokato padėjėjo pateiktame orderyje nėra nurodyta jo įgaliojimų apimtis. Tai leidžia daryti išvadą, kad būtina

patobulinti advokatų orderio baudžiamosiose bylose formą, nustatant reikalavimą orderyje aiškiai nurodyti advokato ir advokato padėjėjo įgaliojimų apimtį.

6. BPK 54 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atstovai pagal įstatymą gali būti apklausiami kaip liudytojai, nors BPK 80 straipsnio 3 punkte nustatyta, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai negali būti apklausiami kaip liudytojai dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami atstovo pareigas. Dėl to nėra logikos nustatyti leidimą apklausti atstovą pagal įstatymą kaip liudytoją ir tuo pačiu metu uždrausti tai daryti.

7. BPK nustatyta, kad bylos nagrinėjimo metu prireikus, atstovas pagal įstatymą gali būti šaukiamas duoti parodymus kaip liudytojas (vadinasi, įstatyminis atstovas baudžiamajame procese, šiuo atveju, turės ir liudytojo teises bei pareigas). Ir liudytojas, ir įstatyminis atstovas turi procesinę individualumą, o jų procesinių funkcijų sudvejinimas iškraipo tai ir prieštarauja principui *electa una via, non datur recursus ad alteram* (lot. tam, kuris pasirinko vieną kelią, negalima eiti kitu). Todėl, siūlytina panaikinti BPK nuostatą, leidžiančią atstovą pagal įstatymą apklausti kaip liudytoją.

8. BPK nustatyta, kad civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas, o taip pat ir jų įgaliotieji atstovai, turi teisę ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ir nuorašus. Vis dėl to, BPK 181 straipsnio 1 dalyje jie nenurodyti kaip asmenys, turintys teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. Nors ši civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo teisė išplaukia iš BPK 110 straipsnio 2 dalies bei BPK 111 straipsnio 2 dalies, siūlytina ją tiesiogiai nurodyti BPK 181 straipsnyje.

9. Advokatas, teikęs teisinę paslaugą juridiniam asmeniui ikiteisminio tyrimo metu, teisme negali atsisakyti ginti jo teisių ir teisėtų interesų, jeigu juridinis asmuo neturi pakankamai lėšų susimokėti už jo paslaugas.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
8. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.
9. Lietuvos advokatūros statutas, *Valstybės žinios*, 1999-11-10, Nr. 95-2753.
10. Lietuvos advokatų etikos kodeksas, *Valstybės žinios*, 2005-11-03, Nr. 130-4681.
11. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715.
12. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2005-02-08, Nr. 18-572.
13. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 33 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir 22 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą, *Valstybės žinios*, 2008-04-30, Nr. 50-1841.
14. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. liepos 17 d. įsakymas Nr. 386 „Dėl ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju) sąrašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2001-07-25, Nr. 64-2373.
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80

- straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008-01-15, Nr. 6-234.
16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 „Rekomendacijos dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“, *Valstybės žinios*, 2003-04-25, Nr. 39-1807.
17. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-188 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmenims taikymo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004-12-02, Nr. 173-6429.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr.737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004-06-17, Nr. 95-3501.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002-12-20, Nr.120-5415.
20. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laivių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
21. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
22. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas. [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=335882>.
23. Уголовно-процессуальный кодекс РФ от 18.12.2001 г. N174-ФЗ, Российская газета, N249, <http://www.rg.ru/2001/12/22/upk-dok.html> [žiūrėta 2009 m. kovo 4 d.].

Specialioji literatūra:

24. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas*. Redaktorių kolegija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
25. DANILEVIČIŪTĖ, Vida. Advokato vieta: įstatymų garantuota, darbu užsitarnauta. *Lietuvos advokatūra*, 2003, Nr. 4.
26. DANISEVIČIUS, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978.
27. DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
28. DRAKŠIENĖ, Anna; MICHAILOVIČ, Ilona. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
29. DZIEGORAITIS, Algimantas. Aktualūs advokato ir kliento bendradarbiavimo klausimai. *Lietuvos advokatūra*, 2001, Nr. 2.

30. DZIEGORAITIS, Algimantas. Baudžiamosios politikos reforma ir jos iššūkiai advokatūrai. *Lietuvos advokatūra*, 2003, Nr.1.
31. DZIEROGAITIS, Algimantas. Advokato kvalifikacinis egzaminas: problemos ir perspektyvos. *Lietuvos advokatūra*, 2005, Nr. 1(15).
32. Eisenberg, Ulrich. Jugendgerichtsgesetz. 13. Auflage. §69 Rn. 1-8.: München: C. H. Beck, 2009.
33. GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius: Saulužė, 1997.
34. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
35. *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas AIDUKAS, Marius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
36. JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Teisės žinios*, 2006, Nr. 2-3 (15-16).
37. KANAPECKAITĖ, Jolanta. Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. *Jurisprudencija*, 2003, T. 38(30).
38. LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2003.
39. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
40. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
41. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Mokslinis redaktorius doc. dr. GODA, Gintaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
42. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga: asmenys*. Vilnius: Justitia, 2001.
43. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
44. LIPEIKA, Kęstutis. Agresyvus atstovavimas: pranašumai ir trūkumai. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 1(22).

45. Löwe/Rosenberg. Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. 26., neu bearbeitete Auflage. §205 Rn. 12-14. Vierter Band. Berlin: De Gruyter, 2004.
46. MEŠKYS, Linas. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, 2006, t. 4 (82).
47. Ostendorf, Heribert Prof. Dr. jur. Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 6., völlig überarbeitete Auflage. §67, Rnr. 2-6.: Köln u. a.: Carl Heymanns, 2003.
48. Ostendorf, Heribert Prof. Dr. jur. Jugendgerichtsgesetz. Kommentar. 7., völlig überarbeitete Auflage. §67 Rnr. 2-7. Köln u. a.: Carl Heymanns, 2007.
49. *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006. [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/uploads/media/Psichologines_rekomendacijos_pdf_01.pdf.
50. Ranft, Otfried Dr. Strafprozessrecht. 3. Auflage, S. 181, Rnr. 477. Stuttgart u.a: Richard Booberg, 2005.
51. SALADŽIUS, Jonas. Advokatai – socialiai atsakingi visuomenei. *Lietuvos advokatūra*, 2007, Nr. 4(25).
52. Schönfelder, Heinrich Dr. (Gründer). Deutsche Gesetze. Bürgerliches Gesetzbuch. München: C. H. Beck, 2008.
53. SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2006.
54. STANKŪNIENĖ V.; JONKARYTĖ A.; MIKULIONIENĖ S.; MITRIKAS A. A.; MASLAUSKAITĖ A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.
55. ŠULIJA, Gintautas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, T. 41(33).
56. ŠULIJA, Vytautas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, t. 41 (33).
57. *Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos sąjungos teisės aktai*. Sudarytojas ŠVEDAS, Gintaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
58. TRECHSEL, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Academy of European Law. European University Institute. Oxford University press, 2005.
59. VALIKONYTĖ, Irena; LAZUTKA, Stanislovas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001.

60. ZAPPALA, Salvatore. *Human rights in international criminal proceedings: Oxford monographs in international law*. Oxford university press, 2003.
61. Гл. ред. Петрухин И.Л. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ*. изд. Проспект, Москва, 2008 г.

Praktinė medžiaga:

62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 12 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-367/2004. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.2.1.14.2. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25331>. [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-114/2008.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-1066/2001. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.2.1. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25809>. [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-196/2004. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.1.10.1; 2.2.1. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25052>. [žiūrėta 2009 m. kovo 13 d.]
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-252/2007. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.4.6.1; 2.1.12.2.1.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-114/2008.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-445/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.9.6; 1.2.14.9.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 14 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr.2K-101/2006. Procesinio sprendimo kategorija 2.1.11.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 220, 221, 222, 223 straipsniai“. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31289>. [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-233/2008. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.4.4.2.1.; 2.3.3.4.; 3.1.5.8.; 3.1.5.9.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 4 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-393/2005. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.5.4; 1.1.6.1; 1.2.26.3; 2.1.2.12; 2.1.3.3; 2.3.3.1. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28954. [žiūrėta 2009 m. kovo 30 d.]

73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-163/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.25.5; 2.1.12.2.1.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 13 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-158/2001. Procesinio sprendimo kategorija: 2.2.5. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=20083>. [žiūrėta 2009 m. kovo 27 d.].
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 20 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-284/2008. Procesinio sprendimo kategorija: 2.1.3.6.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-132/2007. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.4.4; 1.1.10.1; 2.1.12.2.3.2.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-375/2008. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.4.6.2; 2.9.3; 2.9.12.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-410/2008. Procesinio sprendimo kategorijos: 2.1.4.6.1; 2.1.14; 2.1.15.3.1; 2.1.15.3.3.2.
79. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. nagrinėtos baudžiamosios bylos Nr.06-1-10008-06 medžiaga.
80. Vilniaus apygardos teismo 2007 m. nagrinėtos baudžiamosios bylos Nr. 1-185/2007 medžiaga.

Internetinės nuorodos:

81. <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/23057>
82. <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/413/Default.aspx>
83. <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1206/Default.aspx>
84. <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1206/Default.aspx>

Santrauka

Teisė gauti teisinę pagalbą yra viena iš svarbiausių garantijų, kuri privalo būti įgyvendinama nuo pat baudžiamojo proceso pradžios. Tiek atstovavimo pagal įstatymą, tiek atstovavimo pagal įgaliojimą pagrindinis tikslas – užtikrinti proceso dalyvių subjektyvių teisių ir teisėtų interesų apsaugą ir gynimą. Teisė turėti atstovą turi būti užtikrinta tiek asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, neveiknumo, senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai įgyvendinti savo teisių ir pareigų, tiek asmeniui, kuris dėl nepakankamo teisinių žinių turėjimo nori savo teises baudžiamajame procese ginti atstovo pagalba. Be to, baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, padarytų juridinio asmens, neįmanomas be juridinio asmens atstovo. Atstovas juridiniam asmeniui būtinas ir tais atvejais, kai jis baudžiamojoje byloje dalyvauja kaip civilinis ieškovas ar civilinis atsakovas.

Darbe analizuojami esminiai atstovavimo instituto baudžiamajame procese klausimai, aptariama šio instituto problematika, siūlomi optimaliausi problemų sprendimo būdai.

Pirmojoje darbo potemėje aptariama atstovavimo sąvoka ir reikšmė, antrojoje – atskirų atstovavimo formų, t.y. atstovavimo pagal įstatymą ir atstovavimo pagal įgaliojimą, ypatumai, trečiojoje – atstovų teisės ir pareigos, ketvirtojoje – atstovavimo ypatumai juridiniam asmeniui.

Darbe taikant istorinį, analizės, lyginamąjį, sisteminį, mokslinį, loginį bei gramatinį metodus, buvo analizuojami norminiai teisės aktai, specialioji literatūra, praktinė medžiaga.

Summary

Eligibility for legal aid is one of the most important safeguards that must be implemented from the start of criminal proceedings. Both the representation under the law and representation by proxy the main objective - to ensure players rights and legitimate interests in the protection and advocacy. The right to have a representative shall be ensured for persons who because of the minority, incapacity, old age, disability, illness or other valid reasons, are unable to exercise their rights and obligations and for the persons who, because of the lack of legal knowledge wish to protect their rights in criminal process with the help of representative. In addition, the proceedings of the criminal acts committed in a juridical person, is impossible without the legal representative. The representative of the juridical person is required, and where he is involved in a criminal case as a civil plaintiff or civil defendant.

The paper analyzes the fundamental representation of the Institute of criminal procedure issues, discusses the problems of the Institute, offered an optimal problem-solving techniques.

The first work section discusses the concept of representation and meaning, the second - the representation peculiarity of individual forms - representation under the law, and representation by proxy, the third - the representatives rights and obligations, the fourth - the representation features of a juridical person.

Work through the historical, analytical, comparative, systematic, scientific, logical, and grammatical methods were analyzed in the normative acts, special literature, and practical material.